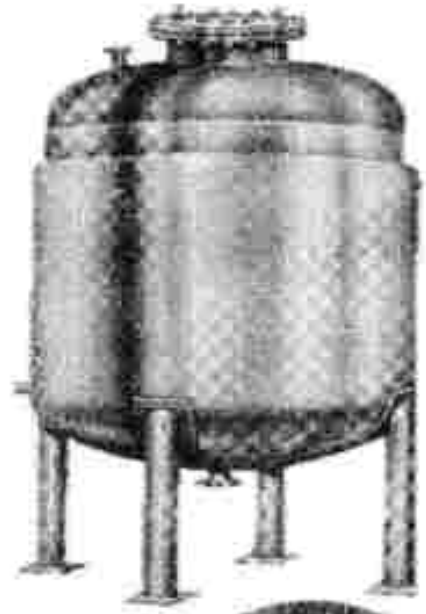

आयुर्वेद औषधि संहिता भाग-४
(अवलेह तथा सन्धान कल्पना),
२०८१

चत्तिसगरी प्रदेश सरकार
स्वास्थ्य मन्त्रालय

आयुर्वेद औषधि उत्पादन केन्द्र
रत्ननगर-१, चितवन

Handwritten signatures and initials at the bottom of the page.

विषय सूची

क. लेह कल्पना

१. कुटजावलेह (Kutjaavaleha)	२
२. चित्रकहरीतकीलेह (Chitrakharitakileha)	४
३. च्यवनप्राश (Chyawanpraasha)	६
४. पञ्चजीरक पाक (Panchjeeraka Paka)	९
५. वासावलेह (Baasaavaleha)	११
६. शिलाजित (Shilajita)	१२
७. स्वर्णप्राशन (Swarnapraashana)	१३

ख. आसव कल्पना

८. अरविन्दासव (Arvindaasava)	१६
९. कनकासव (Kanakaasava)	१७
१०. कुमार्यासव (Kumaaryaasava)	२०
११. पत्राङ्गासव (Patrangaasava)	२२
१२. मृगामदासव (Mrigamadaasava)	२४
१३. लोहासव (Lohaasava)	२६

ग. अरिष्ट कल्पना

१४. अभयारिष्ट (Abhayaarishta)	२९
१५. अर्जुनारिष्ट (Arjunaarishta)	३१
१६. अशोकारिष्ट (Ashokaarishta)	३२
१७. अश्वगन्धारिष्ट (Ashwagandhaarishta)	३४
१८. खदिरारिष्ट (Khadiraarishta)	३६
१९. दशमूलारिष्ट (Dashmulaarishta)	३८
२०. पुनर्नवाद्यारिष्ट (Punarnavaadyaarishta)	४२

घ. अनुसूची

Annex 1. Analytical Specifications for Avaleha Kalpana (Semisolid)	४५
Annex 2. Analytical Specifications for Sandhan Kalpana (Fermented Liquid)	४७
अनुसूची ३. अहिफेन शोधन	४९
अनुसूची ४. कम्प्लेक्स शोधन	५०
अनुसूची ५. धतुरो शोधन	५१

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

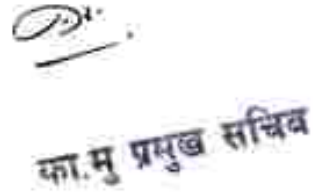
सचिव

अनुसूची ६. भल्लातक शोधन	५२
अनुसूची ७. भङ्गा शोधन	५३
अनुसूची ८. रसाञ्जन शोधन	५४
अनुसूची ९. स्वरस कल्पना	५५
अनुसूची १०. कल्क कल्पना	५६
अनुसूची ११. क्वाथ कल्पना	५७
अनुसूची १२. आसव अरिष्ट	५८
अनुसूची १३. मृतसञ्जीवनी सुरा	५९
अनुसूची १४. चास्नी	६२
अनुसूची १५. तिल तेल मूर्च्छना	६३
अनुसूची १६. घृत मूर्च्छना	६४
अनुसूची १७. अवलेह तथा सन्धान कल्पनामा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ (जडिवुटी).....	६५
अनुसूची १८. अवलेह तथा सन्धान कल्पनामा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ (जातव)	७१
अनुसूची १९. अवलेह तथा सन्धान कल्पनामा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ (पार्थिव)	७२
ड. ग्रन्थ सूची	७३

डा. कामल प्रसाद
सचिव

डा. कामल प्रसाद
सचिव

क. लेह कल्पना

१. कुटजावलेह (Kutjavaleha)

कुटजत्वक् पलशतं जलद्रोणे विपाचयेत् । तेन पादावशेषेण शर्करापलविशतिम् ॥
 दत्त्वा पक्त्वा लेहपाके चूर्णीनीमानि निक्षिपेत् । पाठा समझा विल्वञ्च धातकी मुस्ताके तथा ॥
 शङ्खिमातिविषा लोघ्नं शाल्मलीवेष्टसर्जकम् । रसाञ्जनं धान्यकञ्च उशीरं चालकं तथा ॥
 प्रत्येकमेवां कर्पाशं निक्षिपेत्पाकविद्रिपक् । शीते च मधुनस्तत्र कुडुवार्द्रं विनिक्षिपेत् ॥
 सर्वरूपमतीसारं ग्रहणीं सर्वरूपिणीम् । रक्तस्रुतिं ज्वरं शोथं वमिमशोऽगदं तृणाम् ॥
 अम्लपित्तं तथा शूलमग्निमान्द्यं नियच्छति । अतिसारे ग्रहण्य च प्रायो दृष्टफलस्त्वयम् ॥

भेषज्वारजावली ज्वरातिसाराधिकार ४४-४९

स्वाथ घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	कुटज	<i>Holarrhena pubescens</i> Wall. ex G. Don	त्वक्	४००	१००
२.	जल	Water		१०२४	

प्रक्षेप घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	पाठा	<i>Cissampelos pareira</i> Linn.	मूल	१	६.६६
२.	मञ्जिष्ठा	<i>Rubia cordifolia</i> Linn.	मूल	१	६.६६
३.	विल्व	<i>Aegle marmelos</i> Corr.	अपक्व फल	१	६.६६
४.	धातकी	<i>Woodfordia fruticosa</i> (Linn.) Kurz.	पुष्प	१	६.६६
५.	मुस्ता	<i>Cyperus rotundus</i> Linn.	ऊन्द	१	६.६६
६.	दाहिम	<i>Punica granatum</i> Linn.	फल त्वक्	१	६.६६
७.	अतिविषा	<i>Aconitum heterophyllum</i> Wall. ex Royle	मूल	१	६.६६
८.	लोघ्न	<i>Symplocos racemosa</i> Roxb.	त्वक्	१	६.६६
९.	मोचरस	<i>Salmaia malabarica</i> Schott. & Endl.	निर्यास	१	६.६६
१०.	सरला	<i>Pinus longifolia</i> Roxb.	निर्यास	१	६.६६
११.	सर्जरस	<i>Shorea robusta</i> Gaertn. f.	निर्यास	१	६.६६
१२.	शुद्ध रसाञ्जन	Purified extract of <i>Berberis aristata</i> DC	रसाञ्जन	१	६.६६
१३.	धान्यक	<i>Coriandrum sativum</i> Linn.	फल	१	६.६६
१४.	उशीर	<i>Vetiveria zizanioides</i> (Linn.) Nash.	मूल	१	६.६६
१५.	हवेर	<i>Pavonia odorata</i> Willd.	मूल	१	६.६६

* *Lajavati - Mimosa pudica* Linn.

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
 श्री बहादुर चव्वाण
 प्राध्यापक

[Handwritten signature]

डा.मु प्रमुख सचिव

मधुर घटक:-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	मधु	Honey		८	९.१
२.	शर्करा	Sugar candy		८०	९०.९

निर्माण विधि:- सर्वप्रथम एउटा सफा भाडोमा कुटज त्वकको एककुट चूर्णलाई उल्लेखित मात्राको पानीमा मन्दान्निमा पकाएर चतुर्थांश क्वाथ बनाउने । क्वाथमा मिथी मिसाएर मन्दान्निमा पकाएर चाक्लो चास्नी बनाउने । चास्नीको परीक्षोपरान्त चुल्होबाट निकालेर चास्नीमा प्रदोष घटक इव्यहरुको सूक्ष्म चूर्णलाई राम्रोसंग मिसाउने । लेह स्वाइशीत भएपछि त्यसमा महलाई राम्रोसंग मिसाएर उपपुक्त भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग:- अतिसार, ग्रहणी, रक्तस्राव, ज्वर, शोथ, छर्द्दि, अर्श, तृण्णा, अम्लपित्त, शूल, अग्निमान्ध, ग्रहणी ।

मात्रा:- ५-१० ग्राम दिनको दुई पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपात:- समशितोष्ण जल

प्याकिड:- १०० ग्राम

श्री बहादुर साहू
प्रमुख

का.मु प्रमुख सचिव

२. चित्रकहरीतकीलेह (Chitrakharitakileha)

चित्रकस्यामलक्याश्च गुडूच्या दशमूलजम् । शतं शतं रसं दत्त्वा पथ्याचूर्णादिकं गुडात् ॥
शतं पचेदनीभूते पले द्वादशकं क्षिपेत् । व्योषत्रिजातयोः क्षारात् पलाईमपरेऽहनि ॥
प्रस्यार्द्धं मधुनो दत्त्वा यथागन्धघादतन्द्रितः । बृद्धयेऽग्नेः क्षयं कासं पीनसं दुस्तरं किमीन् ।
गुल्मोदावर्त्तदुर्नामश्चासान् हन्ति रसायनम् ॥

भैषज्यरत्नावली नासारोगाधिकार २५-२७

व्याय घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	चित्रक	<i>Plumbago zeylanica</i> Linn.	मूल	२००	२५
२.	आमलकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	२००	२५
३.	गुडूची	<i>Tinospora cordifolia</i> (Willd.) Miers	काण्ड	२००	२५
४.	शालपर्णी	<i>Desmodium gangeticum</i> DC.	मूल	२०	२.५
५.	पृथ्वी	<i>Uraria picta</i> Desv.	मूल	२०	२.५
६.	बृहती	<i>Solanum indicum</i> Linn.	मूल	२०	२.५
७.	कण्टकारी	<i>Solanum surattense</i> Burm. f.	मूल	२०	२.५
८.	गोधुम	<i>Tribulus terrestris</i> Linn.	मूल	२०	२.५
९.	विल्व	<i>Aegle marmelos</i> Corr.	मूल त्वक्	२०	२.५
१०.	गम्भारी	<i>Gmelina arborea</i> Roxb.	मूल त्वक्	२०	२.५
११.	इयोनाक	<i>Oroxylum indicum</i> Vent.	मूल त्वक्	२०	२.५
१२.	पाटला	<i>Stereospermum suaveolens</i> DC.	मूल त्वक्	२०	२.५
१३.	अग्निमन्थ	<i>Premna mucronata</i> Roxb.	मूल त्वक्	२०	२.५
१४.	जल	Water		३२००	

प्रक्षेप घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	इरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१२८	८३.६६
२.	शुण्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	४	२.६१
३.	मरिच	<i>Piper nigrum</i> Linn.	फल	४	२.६१
४.	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	४	२.६१
५.	एला	<i>Elettaria cardamomum</i> (Linn.) Maton.	बीज	४	२.६१
६.	त्वक्	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Blume	त्वक्	४	२.६१
७.	पत्र	<i>Cinnamomum tamala</i> Nees & Eberm.	पत्र	४	२.६१
८.	यवक्षार	Alkaline formulation from Barley		१	०.६६

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
वसुदेव महामुख
सचिव

[Handwritten signature]

का.मु प्रमुख सचिव

मधुर घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्यता	भाग	प्रतिशत
१.	गुड	Jaggery		२००	९२.५९
२.	मधु	Honey		१६	७.४१

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम एउटा सफा भाडोमा क्वाच घटक द्रव्यहरूको त्रिकुट चूर्णलाई ४ गुणा पानी मिसाई मन्दाग्निमा पकाएर चतुर्थांश क्वाच बनाउने । क्वाचमा गुड मिसाएर मन्दाग्निमा पकाएर बाक्लो चास्नी बनाउने । चास्नी परीक्षोपरान्त भाडोलाई अगोनीघाट निकालेर प्रक्षेप घटक द्रव्यहरूको सूक्ष्म चूर्णलाई राम्रोसंग मिसाउने । लेह स्वाइशीत भएपछि त्यसमा महलाई राम्रोसंग मिसाएर उपयुक्त भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- काय, कास, घास, पीनस, किमिरोग, गुल्म, उदावर्त, अर्श ।

मात्रा :- ५-१० ग्राम दिनको २ पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपान :- समशितोष्ण जल

प्याकिड :- १०० ग्राम

[Handwritten signature]

का.मु प्रमुख सचिव

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

बाली बहादुर खड्का
सचिव

३. च्यवनप्राश (Chyawanprāsha)

विल्वाग्निमन्थश्योनाककाशमर्यः पाटलिर्वला । पर्ण्यञ्जस्त्रः पिप्पल्यः ध्रुवः वृहतिद्वयम् ॥
 श्रुद्धी तामलकी द्राक्षा जीवन्ति पुष्करागुरु । अभया चामुता ऋद्धिर्जीवकर्षभकौ शटी ॥
 मुस्तं पुननर्वा मेदा सुश्मैलोत्पलचन्दने । विदारी वृषमूलानि काकोली काकनासिका ॥
 एषां पलोन्मितान् भागाञ्च शतान्यामलकलस्य च । पञ्च दद्यात्तदैकध्यं जलद्रोणे विपाचयेत् ॥
 ज्ञात्वा गतरसान्येतान्यौषधान्यथ ते रसम् । तच्चामलकमुद्धृत्य निष्कुलं तैलसर्पिणोः ॥
 पलद्वादशके भृष्ट्वा दत्त्वा चार्द्धतुलां भिषक् । मत्स्यण्डिकायाः पूताया लेहवत्साधु साधयेत् ॥
 षट्पलं मधुनश्चात्र सिद्धे शीते प्रदापयेत् । चतुष्पलं तुगाक्षीर्याः पिप्पेल्या द्विपलं तथा ॥
 पलमेकं विदध्याच्च त्वगेलापत्रकेभरात् । इत्ययं च्यवनप्राशः परमुक्तो रसाग्रने ॥
 कासश्वासहरश्चैव विशेषेणोपदिश्यते । क्षीणशतानां वृद्धानां बालानाम्नाइवर्द्धनः ॥
 स्वरक्षयमुरोरोगं हृद्रोगं वातशोणितम् । पिपासां मूत्रशुक्रस्थान् दोषाञ्चैवापकर्षति ॥
 अस्य मात्रां प्रयुञ्जीत योपसन्ध्यान्न भोजनम् । अस्य प्रयोगाच्च्यवनः सर्वदोऽभूत्पुनर्युवा ॥
 मेधांस्मृतिं कान्तिमनामयत्वमायुः प्रकर्षवल्मिन्द्रियाणाम् ।
 स्त्रीषु प्रहर्षं परमग्निवृद्धिबलप्रसादं पवनानुलोम्यम् ॥
 रसायनस्यास्य नरः प्रयोगान्त्वभेत जीर्णोऽपि कुटीप्रवेशात् ।
 जराकुतं पूर्वमपास्य रूपं विभर्तिरूपनवयौवनस्य ॥
 शर्करा मत्स्यण्डयलाभे च घ्राव्याश्च मूदुर्भर्जनम् । चतुर्भागजले प्रायो द्वयं गतरसं भवेत् ॥

भैरव्यरत्नावली राजपदमारोगाधिकार ५९-७२

क्वाथ घटक-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	विल्व	<i>Aegle marmelos Carr.</i>	मूल त्वक्	१	२.७८
२.	अग्निमन्थ	<i>Premna mucronata Roxb.</i>	मूल त्वक्	१	२.७८
३.	श्योनाक	<i>Oroxylum indicum Vent.</i>	मूल त्वक्	१	२.७८
४.	गम्भारी	<i>Gmelina arborea Roxb.</i>	मूल त्वक्	१	२.७८
५.	पाटला	<i>Stereospermum suaveolens DC.</i>	मूल त्वक्	१	२.७८
६.	बला	<i>Sida cordifolia Linn.</i>	मूल	१	२.७८
७.	शालपर्णी	<i>Desmodium gangeticum DC.</i>	मूल	१	२.७८
८.	पुत्रपर्णी	<i>Uraria picta Desv.</i>	मूल	१	२.७८
९.	माषपर्णी	<i>Teramnus labialis Spreng.</i>	पत्राङ्ग	१	२.७८
१०.	सुदपर्णी	<i>Phaseolus trilobus Alt.</i>	पत्राङ्ग	१	२.७८
११.	पिप्पली	<i>Piper longum Linn.</i>	फल	१	२.७८
१२.	गोधुम	<i>Tribulus terrestris Linn.</i>	पत्राङ्ग	१	२.७८
१३.	कण्टकारी	<i>Solanum surattense Burm. f.</i>	मूल	१	२.७८
१४.	वृहती	<i>Solanum indicum Linn.</i>	मूल	१	२.७८

[Handwritten signatures and marks]

१५.	कर्कटशृङ्गी	<i>Pistacia integerrima</i> Stewart ex Brandis	कोप	१	२.७८
१६.	भूम्यामलकी	<i>Phyllanthus urinaria</i> Linn.	पत्राङ्ग	१	२.७८
१७.	द्राक्षा	<i>Vitis vinifera</i> Linn.	शुष्क फल	१	२.७८
१८.	जिवन्ती	<i>Leptadenia reticulata</i> W. & A.	मूल	१	२.७८
१९.	पुत्करमूल	<i>Inula racemosa</i> Hook. f.	मूल	१	२.७८
२०.	अगुरु	<i>Aquilaria agallocha</i> Roxb.	काण्डसार	१	२.७८
२१.	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१	२.७८
२२.	गुडूची	<i>Tinospora cordifolia</i> (Willd.) Miers	काण्ड	१	२.७८
२३.	ऋद्धी*	<i>Habenaria intermedia</i> D. Don	कन्द	१	२.७८
२४.	जीवक†	<i>Microstylis musifera</i> Ridley.	कन्द	१	२.७८
२५.	ऋपभक‡	<i>Microstylis wallichii</i> Linn.	कन्द	१	२.७८
२६.	शटी	<i>Hedychium spicatum</i> Ham. ex Smith	कन्द	१	२.७८
२७.	मुस्ता	<i>Cyperus rotundus</i> Linn.	कन्द	१	२.७८
२८.	पुनर्नवा	<i>Boerhaavia diffusa</i> Linn.	पत्राङ्ग	१	२.७८
२९.	मेदा‡	<i>Polygonatum alrhifolium</i> Royle	कन्द	१	२.७८
३०.	एला	<i>Elettaria cardamomum</i> (Linn.) Maton.	बीज	१	२.७८
३१.	मिलकमल	<i>Nymphaea nouchali</i> Burm. f.	पुष्प	१	२.७८
३२.	चन्दन	<i>Santalum album</i> Linn.	काण्डसार	१	२.७८
३३.	विदारीकन्द	<i>Pueraria tuberosa</i> DC.	कन्द	१	२.७८
३४.	वासा	<i>Adhatoda vasica</i> Nees	मूल	१	२.७८
३५.	काकोली‡	<i>Roscoeia procera</i> Wall.	कन्द	१	२.७८
३६.	काकनासा*	<i>Martynia diandra</i> Glox.	फल	१	२.७८
३७.	जल	Water		२५६	

* *Asclepias curassavica* Linn.† *Pueraria tuberosa* DC.‡ *Withania somnifera* Dunal

Pentstemon chinensis (Linn f.) Bullock.

† *Asparagus racematos* Willd.‡ *विदारीकन्द* *Dioscorea bulbifera* Linn.† *Thunbergia alata* Bqj.

मुख्य घटक:-

क्र.स.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	आमलकी	<i>Embllica officinalis</i> Gaertn.	फल	१२८	१००

सनेह घटक:-

क्र.स.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	गोधृत	Cow ghee		६	५०
२.	तिल तेल	Sesame oil		६	५०

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
का.मु प्रमुख सचिव

प्रक्षेप घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्ह	भाग	प्रतिशत
१.	बंशलोचन	<i>Bambusa arundinacea</i> Willd.	निर्यास	४	४०
२.	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	२	२०
३.	त्वक्	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Blume	त्वक्	१	१०
४.	एला	<i>Elettaria cardamomum</i> (Linn.) Maton.	बीज	१	१०
५.	पत्र	<i>Cinnamomum tamala</i> Nees & Eberm.	पत्र	१	१०
६.	नागकेशर	<i>Mesua ferrea</i> Linn.	पुष्प	१	१०

मधुर घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्ह	भाग	प्रतिशत
१.	गुड	Jaggery		५०	५९.२९
२.	मधु	Honey		६	१०.७१

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम स्वाध घटकको एककुट चूर्णलाई सफा भाडोमा उल्लेखित मात्राको पानीमा मन्दाग्निमा पकाएर चतुर्थांश स्वाध बनाउने। स्वाधमा अमलालाई मन्दाग्निमा पकाउने। अमला राम्रोसंग पाकेपछि भाडोलाई आगोबाट हटाएर स्वाध र अमलालाई छुटाछुटे भाडोमा संकलन गर्ने। अमला चिसो भाएपछि त्यसबाट बिउ निकालेर हातले भिचेर कल्क बनाउने। सफा कपडामा थोरै-थोरै कल्क घोटेर अमलाबाट रेशाहरू निकालेर अमलाको रेशा रहित कल्क बनाउने। उक्त कल्कलाई कपडामा आधेर त्यसमा भएको अलियांश निकाल्न रातभर झुन्डाएर राख्ने। अर्को सफा भाडोमा घ्यू र तिल तेल तसाएर उक्त कल्कलाई खैरो हुने गरी राम्रोसंग भुट्ने। त्यसपछि पहिलेको स्वाधमा गुड मिसाएर मन्दाग्निमा पकाएर बाक्लो चास्नी बनाउने। चास्नी परीक्षणपरान्त चुल्होबाट निकालेर भुटेको अमला मिसाएर राम्रोसंग चलाउने। त्यसमा पुनः प्रक्षेप घटक द्रव्यहरूको सूक्ष्म चूर्णलाई राम्रोसंग चलाएर मिसाउने। स्वाधशीत भाएपछि त्यसमा महलाई राम्रोसंग मिसाएर उपयुक्त भाडोमा सुरक्षित राख्ने।

आमसिक प्रयोग :- कास, खास, क्षतशीण, धरक्षय, उरोरोग, हृदयरोग, वातरक्त, नृणा, मुत्राशयगत तथा शुक्राशयगत वातव्याधि। ज्वरप्राश स्मरणशक्तिवर्धक, कान्तिप्रद, ओजस्कर, आयुष्य, बल्य, आरोग्यप्रद, मैथुनशक्तिवर्धक, जठराग्निवर्धक तथा रसायन हुन्छ। यो बृद्ध, बालक र स्त्रीहरूको स्वास्थ्य प्रवर्धनको लागि अति उपयोगी छ।

मात्रा :- ५-१० ग्राम दिनको २ पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार।

अनुपान :- मनतातो दुध।

प्याकिङ :- १०० ग्राम

धर्ती बहादुर रायमान
रचित

डा.म. प्रमुख सचिव

४. पञ्चजीरक पाक (Panchajiraka Paka)

जीरकं स्वुलजीरकं शतपुष्पाद्वयं तथा । यवानी चाजमोदा च धान्यकं मेथीकाऽपि च ॥
शुण्ठी कृष्णा कणामूलं चित्रकं हपुसाऽपि च । विदारीफलचूर्णं तु कुष्ठं कम्पिल्लकं तथा ॥
एतानि पलमात्राणि गुडं पलशतं मतम् । जीरप्रस्थद्वयं दघात्सर्पिषः कुडवं तथा ॥
पञ्चजीरकपाकोऽयं प्रसूतानां प्रशस्यते । युज्यते सूतिकारोगे योनिरोगे ज्वरे क्षये ॥
कासे धासे पाण्डुरोगे कार्श्ये वातामयेषु च ॥

योगरत्नाकार स्त्रीरोगचिकित्सा १-४ (पेज न ४२९)

द्रव घटक:-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	गोदुग्ध	Cow milk		३२	१००

मधुर घटक:-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	गुड	Jaggery		१००	१००

मुख्य घटक:-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	जीरक	<i>Cuminum cyminum</i> Linn.	फल	१	६.२५
२.	स्वुल जीरक	<i>Carum bulbocastanum</i> W. Koch.	फल	१	६.२५
३.	मिथ्रेया	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	फल	१	६.२५
४.	शतपुष्पा	<i>Anethum sowa</i> Roxb. ex Flem.	फल	१	६.२५
५.	यवानी	<i>Trachyspermum ammi</i> (Linn.) Sprague ex Turill	फल	१	६.२५
६.	अजमोदा	<i>Apium graveolens</i> Linn.	फल	१	६.२५
७.	धान्यक	<i>Coriandrum sativum</i> Linn.	फल	१	६.२५
८.	मेथी	<i>Trigonella foenum graecum</i> Linn.	बीज	१	६.२५
९.	शुण्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	१	६.२५
१०.	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	१	६.२५
११.	पिप्पलीमूल	<i>Piper longum</i> Linn.	मूल	१	६.२५
१२.	चित्रक	<i>Plumbago zeylanica</i> Linn.	मूल	१	६.२५
१३.	हपुसा	<i>Juniperus communis</i> Linn.	फल	१	६.२५
१४.	विदारीकन्द	<i>Pueraria tuberosa</i> DC.	फल	१	६.२५
१५.	कुष्ठ	<i>Saussurea lappa</i> C. B. Clarke	मूल	१	६.२५
१६.	गुड कम्पिल्लक	Purified <i>Mallotus philippensis</i> Muell. Arg.	फल	१	६.२५

[Signature]

[Signature]
ज्योतिषाचार्य
काम्य 8

[Signature]

स्नेह घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याइ	भाग	प्रतिशत
१.	गोधृत	Cow ghee		४	१००

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम सफा कराहीमा गुडलाई दुधमा घोल्ने । त्यसमा धुँ मिसाई मन्दानिमा पकाएर गाढा चास्नी बनाउने । परीक्षापरान्त चास्नीमा मुख्य घटक द्रव्यको सुक्ष्म चूर्णलाई एकनाससंग राम्ररी मिसाउने । लेह स्वाइशीत भएपछि उपयुक्त भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- सूतिकारोग, योनिरोग, ज्वर, क्षय, कास, श्वास, पाण्डुरोग, कृशता, वातरोग ।

मात्रा :- ५-१० ग्राम दिनको २ पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपान :- समशितोष्ण जल

प्याकिड :- १०० ग्राम

Sajan

[Signature]
गती बहादुर खड्का
सचिव

[Signature]
डा. नु प्रमुख सचिव

५. वासावलेह (Vāsāvaleha)

वासकस्य रसप्रस्थं माणिका सितशर्करा । पिप्पल्या द्विपलं तावत्सर्पिषश्च शनैः पचेत् ॥
तस्मिंल्लेहत्वमाघाते शीते क्षौद्रपलाष्टकम् । दत्त्वाऽवतारयेद्द्वैघो लीडो लेहोऽयमुत्तमः ॥
हन्त्येव राजयक्ष्माणं कासं श्वासं च दारुणम् । पार्श्वशूलं च हृच्छूलं रक्तपित्तं ज्वरं तथा ॥

भैषज्यरत्नावली राजयक्ष्माधिकार ३७-३९

स्वरस घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	वासा	<i>Adhatoda vasica</i> Nees	पत्र	८	१००

मधुर घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	शर्करा	Sugar candy		४	५०
२.	मधु	Honey		४	५०

अन्य घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	१	१००

स्नेह घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	गोधृत	Cow ghee		१	१००

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम एउटा सफा भाडोमा वासा स्वरस र मिथीलाई मन्दग्निसमा पकाएर बाकलौ चास्नी बनाउने । भाडोलाई चुल्होबाट हटाएर त्यसमा पिप्पली चूर्ण र ध्यू मिसाएर राम्रोसंग चलाउने । लेह स्वाइशीत भएपछि त्यसमा सहलाई राम्रोसंग मिसाएर उपयुक्त भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- राजयक्ष्मा, कास, श्वास, रक्तपित्त, हृच्छूल, पार्श्वशूल, ज्वर ।

मात्रा :- ५-१० ग्राम दिनको २ पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपान :- समशितोष्ण जल

प्याकिड :- १०० ग्राम

डा. प्रद्युम्न
सचिव

डा. सु. प्रनुब सचिव

६. शिलाजित (Shilājīta)

गोदुरध्रैस्त्रिफलाकवायैर्भृङ्गरावैश्च मर्दयेत् ॥
आतपे दिनमेकैकं तच्छुष्कं शुद्धतां व्रजेत् ॥

शाहीधर संहिता मध्यमखण्ड ११/९३

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१.	शिलाजित	Ashpaltum		१	१००

क्वाथ घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१.	आमलकी	<i>Emblica officinalis Gaertn.</i>	फल	१	२५
२.	हरितकी	<i>Terminalia chebula Retz.</i>	फल	१	२५
३.	विभितक	<i>Terminalia bellirica Roxb.</i>	फल	१	२५
४.	भृङ्गराज	<i>Eclipta alba Hassk.</i>	पत्राङ्ग	१	२५
५.	जल	Water		३२	

निर्माण विधि :-

सर्वप्रथम त्रिफला र भृङ्गराजको यवकुट चूर्णलाई ८ गुणा जलमा पकाएर अर्धशि क्वाथ बनाई शिलाजीतलाई पगाल्ने । उक्त मिश्रणलाई छानेर आएको क्वाथ मन्दान्निमा पकाएर अर्ध घन बनाउने । तत्पश्चात सफा भाडोमा राखेर घाममा सुकाएर घन बनाई उपयुक्त सफा भाडोमा शिलाजीतलाई सुरक्षित साथ संकलन गर्ने ।

आमयिक प्रयोग :- सर्वे रोग । शिलाजित रसायन र बाजिकर हुन्छ ।

मात्रा :- २-४ रती दिनको दुई पटक खानापछि वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

सहपान :- दुध

अपथ्य :- कुलत्थ, काकमाची, कपोत मांस,

प्याकिङ्ग :- १० ग्राम

६ न बोलिने रोगी भुक्ति कायप्रमत्त, शिलाजित न न जयेत् प्रमत्त ।
तत् कालयोगैर्विधिभिः प्रयुक्तं स्वस्थस्य भोज्यं त्रिफला च्वाति ॥ चक्र विकल्पस्थान १-३/६५

• कुलत्थान् काकमाचीं च कपोतमांसं न च्वाति ॥ अष्टाङ्ग हार्य उत्तरखण्ड ३२/११४१

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
शाहीधर संहिता
सचिव

[Handwritten signature]

७. स्वर्णप्राशन (Swarnaprāshana)

हरेणुमात्रं मेघायुर्वलार्थमभिमन्वितम् ॥

ऐन्द्री ब्राह्मी वचा शंखपुष्पीकल्कं घृतं मधु । चामीकरवचाब्राह्मीताम्रपथ्या रजीकृताः ॥

लिह्यान्मधुघृतोपेता हेमधात्रीरजोऽथवा ।

• अष्टाङ्ग हृदय उत्तरस्थान १/८-१०

• कच्चा रसा उष्णस्वभाविक औषध अनुसार परिमाणेन गरिएको ।

स्वरस घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	गुडूची	<i>Tinospora cordifolia</i> (Willd.) Miers	काण्ड	६४०	१००

कल्क घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	ब्राह्मी	<i>Bacopa monnieri</i> (Linn.) Pennell	पत्राङ्ग	५	२५
२.	मन्डूकपर्णी	<i>Centella asiatica</i> (Linn) Urban	पत्राङ्ग	५	२५
३.	वचा	<i>Acorus calamus</i> Linn.	कन्द	५	२५
४.	शङ्खपुष्पी	<i>Convolvulus pluricaulis</i> Choisy	पत्राङ्ग	५	२५

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	स्वर्ण भस्म	Calcined gold		१	१००

मधुर घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	मधु	Honey		४०	१००

स्नेह घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	मुच्छिद्रित गोघृत	Cow ghee		८०	१००

निर्माण विधि :- स्वरस घटक द्रव्यको स्वरस र कल्क द्रव्यहरूको सुक्ष्म चूर्णलाई पानीमा पिसेर कल्क बनाउने । मुच्छिद्रित गोघृतमा स्वरस र कल्क मिसाएर मन्दारिनिमा पकाउने । जलियांश सुकेपछि परीक्षोपरान्त आगोबाट हटाएर ऋषडाले छान्ने र स्वर्ण भस्म मिसाउने । स्वांगरीत भएपछि मह मिसाएर उपयुक्त सफा भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।

उपयोग :- यो मेघावर्धक, आयुवर्धक, व्याधिशमनवर्धक हुन्छ ।

मात्रा :- प्रत्येक महिना प्राय नक्षत्रमा

[Signature]

[Signature]

[Signature]

का.म.प्रमुख सचिव

AAUK

०-६ महिना :-२ थोपा

६ महिना-१ वर्ष :-४ थोपा

१ वर्ष-४ वर्ष :-६-८ थोपा

४ वर्ष-१६ वर्ष :- ८-१० थोपा

प्याकिङ :- १० ग्राम

का.सु प्रमुख सचिव

का.सु प्रमुख सचिव

ख. आसव कल्पना

८. अरविन्दासव (Arvindāsava)

अरविन्दमुशीरञ्ज कारमरी नीलमुत्पलम् । मञ्जिष्ठैलावलामांसीरञ्जुदं शारिवां शिवाम् ॥
विभीतकवचाघात्री शटीं पयामां सनीलिनीम् । पटोलं पर्यटं पार्थं मधुकं मधुकं सुराम् ॥
पलमानेन सहृह्य द्राक्षायाः पलविंशतिम् । धातकीं षोडशपलां जलद्रोणद्वये क्षिपेत् ॥
शर्करायास्तुलां तत्र तुलाईं माशिकस्य च । मासं संस्थापयेद् भाण्डे मृत्तिकापरिनिर्मिते ॥
वालानां सर्वरोगघ्नो यत्पुण्ड्रयग्निवर्द्धनः । अरविन्दासवः प्रोक्तः आयुष्यो ग्रहदोषहृत् ॥

भैषज्यरत्नावली चालरोगाधिकारः १६१-१६५

द्रव घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	जल	Water		५१२	

मधुर घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	गुड	Jaggery		१००	६६.६६
२	मधु	Honey		५०	३३.३३

सन्धान घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	मधुकं	<i>Madhuca indica</i> J. F. Gmel.	पुष्प	१	१.७
२	धातकी	<i>Woodfordia fruticosa</i> (Linn.) Kurz.	पुष्प	१६	२७.१

मुख्य घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	कमल	<i>Nelumbo nucifera</i> Gaertn.	पुष्प	१	१.७
२	उशीर	<i>Vetiveria zizanioides</i> (Linn.) Nash.	मूल	१	१.७
३	गम्भारी	<i>Gmelina arborea</i> Roxb.	मूल त्वक्	१	१.७
४	निलकमल	<i>Nymphaea nouchall</i> Burm. f.	पुष्प	१	१.७
५	मञ्जिष्ठा	<i>Rubia cordifolia</i> Linn.	मूल	१	१.७
६	एला	<i>Elettaria cardamomum</i> (Linn.) Maton.	बीज	१	१.७
७	बला	<i>Sida cordifolia</i> Linn.	मूल	१	१.७
८	जटामांसी	<i>Nardostachys jatamansi</i> DC.	मूल	१	१.७
९	नागरमोथा	<i>Cyperus scariosus</i> R. Br.	कन्द	१	१.७
१०	सारिका	<i>Hemidesmus indicus</i> (Linn.) R. Br.	मूल	१	१.७
११	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१	१.७

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

१२	विभितक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	१	१.७
१३	वचा	<i>Acorus calamus</i> Linn.	कन्द	१	१.७
१४	आमलकी	<i>Embilica officinalis</i> Gaertn.	फल	१	१.७
१५	शटी	<i>Hedychium spicatum</i> Ham. ex Smith	कन्द	१	१.७
१६	प्रियङ्गु*	<i>Callicarpa macrophylla</i> Vahl.	पुष्प गुच्छा	१	१.७
१७	निलिनी	<i>Indigofera tinctoria</i> Linn.	मूल	१	१.७
१८	घटोलपत्र	<i>Trichosanthes dioica</i> Roxb.	पत्र	१	१.७
१९	पर्पट	<i>Fumaria indica</i> (Hausskn.) Pugsley	पत्राङ्ग	१	१.७
२०	अर्जुन	<i>Terminalia arjuna</i> W. & A.	त्वक्	१	१.७
२१	यहीमधु	<i>Glycyrrhiza glabra</i> Linn.	काण्ड र मूल	१	१.७
२२	मुर्वा	<i>Marsdenia tenacissima</i> W. & A.	मूल	१	१.७
२३	द्राक्षा	<i>Vitis vinifera</i> Linn.	शुष्क फल	२०	३३.९

*निर्माण :- *Sparcolum turgethum* (Linn.) Silva Manso

निर्माण विधि :- एउटा सफा भाडोमा उल्लेखित मात्राको पानी लिएर मधु र गुडलाई घोल्ने । त्यसमा मुख्य घटक र सन्धान घटक द्रव्यहरूको सबकुट चूर्ण मिसाउने । भाडोको मुख कपडमिट्टिले बन्द गरी औषधिको नाम र मिति लेखेर सन्धान कियाको लागि १५-३० दिन सम्म निर्वात स्थानमा राखिछोड्ने । सन्धान परीक्षोपरान्त मिश्रणलाई छानेर २-३ दिन थिसिन दिने । त्यसलाई पुनः छानेर उपयुक्त भाडोमा सङ्कलन गरी राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- मन्दाग्नि, ग्रहदोष तथा समस्त शालरोग । यसको सेवनले बालकको बलवृद्धि र शरिर पुष्टि हुन्छ ।

मात्रा :- ८-१२ बोपा दिनको दुई पटक खानापछि वा बिकित्साकको सल्लाह अनुसार ।

सहपान :- बराबर पानी

प्याकिड :- १० एमएल

यती खादुर सहाय
गणिव

का.मु प्रमुख सचिव

९. कनकासव (Kanakāsava)

संक्षुध कनकं शाखामूलपत्रफलैः सह । तत्तद्धनुत्पले ग्राह्यं वृषमूलत्वचन्तथा ॥
 मधुकं माधवी व्याघ्री केशरं विध्वभेषजम् । भार्गी तालीशपत्रञ्च सञ्जयैषां पलद्वयम् ॥
 संगृह्य घातकीप्रस्थं द्राक्षायाः पलविंशतिम् । जलद्रोणद्वयं दत्त्वा शर्करायास्तुलां तथा ॥
 शौद्रस्यार्धतुलात्तापि सर्वं सम्मिश्र्य यत्नतः । भाण्डे निक्षिप्य चावृत्य निदद्यान्मासमात्रकम् ॥
 निहन्ति निखिलाञ्च द्वासान् कासं यक्षमाणमेव च । क्षतशीणं ज्वरं जीर्णं रक्तपित्तमुरक्षतम् ॥
 भैषज्यरत्नावली हिकाश्रमरोगाधिकार ११५-११९

द्रव घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१	जल	Water		२५६	

मधुर घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१	गुड	Jaggery		५०	६९.६६
२	मधु	Honey		२५	३३.३३

सन्धान घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१	मधुक	<i>Madhuca indica</i> J. F. Gmel.	पुष्प	१	३.४५
२	घातकी	<i>Woodfordia fruticosa</i> (Linn.) Kurz.	पुष्प	८	२७.५९

चूर्ण घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१	शुद्ध धतुर	Purified <i>Datura metel</i> Linn.	पत्राङ्क	२	६.९
२	वासा	<i>Adhatoda vasica</i> Nees	मूल	२	६.९
४	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	१	३.४५
५	कण्टकारी	<i>Solanum surattense</i> Burm. f.	पत्राङ्क	१	३.४५
६	केशर*	<i>Crocus sativus</i> Linn.	केशर	१	३.४५
७	शुण्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	१	३.४५
८	भारङ्गी	<i>Clerodendrum serratum</i> Linn.	मूल	१	३.४५
९	तालिसपत्र	<i>Abies webbiana</i> Lindl.	पत्र	१	३.४५
१०	द्राक्षा	<i>Vitis vinifera</i> Linn.	शुष्क फल	१०	३४.४८

* गणकेशर: *Ateosa ferrea* Linn.

निर्माण विधि :- एउटा सफा भाडोमा उल्लेखित मात्राको पानी लिएर मधु र गुडलाई घोल्ने । त्यसमा मुख्य घटक र सन्धान घटक द्रव्यहरूको यवकुट चूर्ण मिसाउने । त्यसपछि सन्धान पात्रको मुख

3/5/20

कपडमिट्टीले बन्द गरी निर्वात घरमा सन्धान क्रियाको लागि औषधि र निर्माण मिति लेखेर १५-३० दिन सम्म संधानको लागि राखिछोड्ने । संधान परीक्षापरान्त छानेर २-३ दिन विभिन्न दिने । त्यसपछि सफा कपडाले पुनः छानेर उपयुक्त बोटलमा सुरक्षित साथ भर्ने ।

आमयिक प्रयोग :- धास, कास, क्षय, क्षतक्षीण, उरःक्षत, रक्तपित्त, जिर्णज्वर ।।

मात्रा :- १०-२० एमएल दिनको दुई पटक खानापछि वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

सहपान :- बराबर जल

प्याकिङ :- ३०० एमएल

 श्री बहादुर बहादुर
 सचिव

 का.मु प्रमुख सचिव

१०. कुमारीसव (Kumārīāsava)

कुमारीसव रसद्रोणे गुडं पलगतं तथा । तुलाद्भिघ्नसंख्यां विजयां क्वाथयेत्तज्जलामणे ॥
 चतुर्धाशावरोणे तु पूते तस्मिन्निधापयेत् । मधुनश्चाऽऽहकं दत्त्वा घातक्या द्विपलाष्टकम् ॥
 स्निग्धभाण्डे विनिक्षिप्य कल्कं चैव प्रदापयेत् । जातीफलं लवङ्गं च कङ्गोलं च क्वाथकम् ॥
 जटिलाचव्यचित्रं च जातीपत्री सकर्कटम् । अक्षं पुष्करमूलान् प्रत्येकं च पलं पलम् ॥
 मृत्तं शुल्बं तथा लोहं शुक्तिमात्रं प्रदापयेत् । भूम्यां वा धान्यराशौ वा स्वापयेद्दिनविंशतिम् ॥
 तमुद्धृत्य पिवेन्भात्रां यथा चाग्निवलाबलम् । पञ्चकासं तथा क्षासं क्षयरोगं च दारुणम् ॥
 उदरणि तथाऽष्टौ च षड्शांसि च नाशयेत् । वातव्याधिमपस्मारमन्यात्रोगान्सुदुणान् ॥
 जाठरं कुरुते दीप्तं कोष्ठशूलं च नाशयेत् । गुल्माष्टकं नष्टपुष्पं नाशयेदेकपञ्चतः ॥
 कुमारिकासवोद्गोपं बृहस्पतिविनिर्मितः ॥

योगरत्नाकार गुल्मरोगाधिकार पेज न ४०

स्वरस घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	घृतकुमारी	<i>Aloe vera</i> Tourn. ex Linn.	पत्र मज्जा स्वरस	१०२४	१००

क्वाथ घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	शुद्ध भङ्गा	<i>Purified Cannabis sativa</i> Linn.	पत्र	१००	१००
२.	जल	Water		१०२४	

मधुर घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	गुड	Jaggery		४००	६०.९८
२.	मधु	Honey		२५६	३९.०२

सन्धान घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	घातकी	<i>Woodfordia fruticosa</i> (Linn.) Kurz.	पुष्प	६४	४३.१४

प्रक्षेप घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	जातिफल	<i>Myristica fragrans</i> Houtt	बीज	४	३.५७
२	लवङ्ग	<i>Syzygium aromaticum</i> (Linn.) Merr. & L. M. Per.	पुष्प कलिका	४	३.५७
३	कङ्गोल	<i>Piper cubeba</i> Linn. f.	फल	८	७.१४
४	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	४	३.५७
५	चव्य	<i>Piper retrofractum</i> Vahl.	फल	४	३.५७

3/2/24

1/2/24

18

1/2/24

1/2/24

६	चित्रक	<i>Plumbago zeylanica</i> Linn.	मूल	४	३.५७
७	जावित्री	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	बीज कोष	४	३.५७
८	कर्कटश्रुती	<i>Pistacia integerrima</i> Stewart ex Brandis	बीज कोष	४	३.५७
९	विभितक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	४	३.५७
१०	पुष्करमूल	<i>Inula racemosa</i> Hook. f.	मूल	४	३.५७
११	तास भष्म	Calcined Copper		२	१.७९
१२	लौह भष्म	Calcined Iron		२	१.७९

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम घृतकुमारीको स्वरस र शुद्ध भद्रालाई उल्लेखित मात्राको पानीमा पकाएर घृतधौमा क्वाथ बनाउने । क्वाथमा गुड, मधु र कुमारी स्वरसलाई राम्ररी घोल्ने र त्यसमा प्रक्षेप र सन्धान घटक द्रव्यहरूको यवकुट चूर्ण र भष्महरू राम्ररी मिसाउने । सन्धान पात्रको मुख कपडमिट्टि गरी बन्द गरी औषधिको नाम र मिति लेखि निर्वात स्थानमा सन्धानको लागि १५-३० दिन सम्म राखिछोड्ने । सन्धान परीक्षणपरास्त छानेर २-३ दिन विग्रिन दिने । त्यसपछि सफा कपडाले पुनः छानेर उपयुक्त बोतलमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- नष्टार्तव, क्षास, कास, गुल्म, अपस्मार, वातव्याधि, अर्श, उदररोग, क्षयरोग, मन्दाग्नि, कोष्ठशूल ।

मात्रा :- १०-२० एमएल दिनको दुई पटक खानापछि वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

सहपान :- थरावर जल

प्याकिड :- ३०० एमएल

डा. सु. प्रमुख सचिव

डा. सु. प्रमुख सचिव

११. पत्राङ्गासव (Patrangāsava)

पत्राङ्गं खदिरं वासा शाल्मलीकुसुमं बला । भल्लातकं शारिबे द्वे जपाकुसुममस्फुटम् ॥
 आम्बालिक्यि दावी भूनिम्ब आफुकफलजीरकम् । लौहं रसाञ्जनं बिल्वं केराराजस्त्वचं तथा ॥
 कुङ्कुमं देवकुसुमं प्रत्येकं पलसम्मितम् । सर्वं सुचूर्णितं कृत्वा द्राक्षायाः पलविंशतिम् ॥
 घातकी षोडशपलां जलद्रोणद्वये क्षिपेत् । शर्करायास्तुलां दत्त्वा भौद्रस्यार्द्धतुलां तथा ॥
 एकिकृत्य क्षिपेद् भाण्डे निदध्यान्मासमावकम् । हन्त्युग्रं प्रदरं सर्वं छेदारुणं सवेदनम् ॥
 ज्वरं पाण्डुं तथा शोफं सन्दाग्नित्वमरोचकम् ॥

भैषज्यरत्नावली प्रदररोगाधिकार ११८-१२२

द्रव घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	जल	Water		५१२	

मधुर घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	गुड	Jaggery		१००	६६.६६
२	मधु	Honey		५०	३३.३३

सन्धान घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	घातकी	Woodfordia fruticosa (Linn.) Kurz.	पुष्प	१६	३०.०४

मुख्य घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	रक्तचन्दन	Pterocarpus santalinus Linn. f.	काण्ड	१	२.१३
२	खदिर	Acacia catechu (Linn. f.) Willd.	काण्डसार	१	२.१३
३	वासा	Adhatoda vasica Nees	पत्राङ्ग	१	२.१३
४	शाल्मली	Salmaia malabarica Schott. & Endl.	पुष्प	१	२.१३
५	बला	Sida cordifolia Linn.	मूल	१	२.१३
६	शुद्ध भल्लातक	Purified Semecarpus anacardium Linn.	फल	१	२.१३
७	कृष्ण सरिवा	Cryptolepis b Buchananiani Roem. & Schult.	मूल	१	२.१३
८	सरिवा	Hemidesmus indicus (Linn.) R. Br.	मूल	१	२.१३
९	जपापुष्प	Hibiscus rosa-sinensis Linn.	पुष्प	१	२.१३
१०	आम	Mangifera indica Linn.	बीजमज्जा	१	२.१३
११	दारुहरिद्रा	Berberis aristata DC.	काण्ड	१	२.१३
१२	भूनिम्ब	Andrographis paniculata Nees	पत्राङ्ग	१	२.१३
१३	शुद्ध अहिफेन	Purified Papaver somniferum Linn.	फल	१	२.१३

Handwritten signature/initials.

Handwritten signature/initials.

Handwritten signature/initials.

Handwritten signature/initials.

१४	जीरक	<i>Cuminum cyminum</i> Linn.	फल	१	२.१३
१५	लोह भष्म	Calcined Iron		१	२.१३
१६	शुद्ध रसाञ्जन	Purified extract of <i>Berberis aristata</i> DC	रसाञ्जन	१	२.१३
१७	विल्व	<i>Aegle marmelos</i> Corr.	अपक्व फल	१	२.१३
१८	भुङ्गराज	<i>Eclipta alba</i> Hassk.	पत्राङ्ग	१	२.१३
१९	त्वक्	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Blume	त्वक्	१	२.१३
२०	केशर*	<i>Crocus sativus</i> Linn.	केशर	१	२.१३
२१	लवङ्ग	<i>Syzygium aromaticum</i> (Linn.) Merr. & L. M. Per.	पुष्प कलिका	१	२.१३
२२	डामा	<i>Vitis vinifera</i> Linn.	शुष्क फल	२०	४२.५५

*Pattanga - *Carosoleina sappori* Linn.

*Krat (Krat - *Swerbia chinayra*) (Roch. ex Hem. | Karst.

**Aleusa ferrea* Linn.

निर्माण विधि :- एउटा सफा भाडोमा पानीमा गुड र मधु राम्रो संग घोल्ने । त्यसमा मुख्य घटक र सन्धान घटक द्रव्यहरूको यक्कट चूर्ण मिसाएर भाडोको मुख कपाडमिठी गरेर बन्द गरी औषधिको नाम र मिति लेखेर संधानको लागि निर्वात स्थानमा १५-३० दिन सम्म राखिछोड्ने । संधान परिष्कारान्त छानेर २-३ दिन थिसाउनको लागि छोडिदिने । त्यसपछि छानेर उपयुक्त भाडोमा सुरक्षित साथ सञ्चालन गर्ने ।

आमशिक प्रयोग :- प्रदररोग, ज्वर, कष्टार्थ, पाण्डु, अरुची, मन्दाग्नि, शोथ ।

मात्रा :- १०-२० एमएल दिनको दुई पटक खानापछि वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

सहपान :- चरावर जल

प्याकिङ :- २०० एमएल

 वडी बहानुप्रसाद
 सचिव

 का.मु प्रमुख सचिव

१२. मृगमदासव (Mrigamadāsava)

मृतसञ्जिवनी ग्राह्या पचाशत्पलसम्मिता । तदर्द्धं मधु संग्राह्यं तोयं मधुसमं तथा ॥
कस्तूरिकुडवं तत्र मरिचं देवपुष्पकम् । जातीफलं पिप्पलीत्वग्भागान् द्विपलिकान् क्षिपेत् ॥
मूत्राण्डे च विनिक्षिप्य निरुध्य तन्मुखं दृढम् । भाण्डेसंस्थाप्य रुद्ध्वा च निदध्यान्मासमात्रकम् ॥
विसृचिकायां हिक्कायां त्रिदोषप्रभवे ज्वरे । वीक्ष्य कोष्ठं बलशैव भिषज्जात्रां प्रयोजयेत् ॥

भैषज्यरत्नावली ज्वराधिकार १२५५-१२५८

सुरा घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	मृत्सञ्जिवनी सुरा	Special alcoholic preparation		५०	१००

द्रव घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	जल	Water		२५	

मधुर घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	मधु	Honey		२५	१००

प्रदोष घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	कस्तुरी*	<i>Moschus moschiferus</i>	कस्तु	४	२८.५७
२.	मरिच	<i>Piper nigrum</i> Linn.	फल	२	१४.२९
३.	लवङ्ग	<i>Syzygium aromaticum</i> (Linn.) Merr. & L. M. Per.	पुष्प कलिका	२	१४.२९
४.	जातिफल	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	बीज	२	१४.२९
५.	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	२	१४.२९
६.	त्वक्	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Blume	त्वक्	२	१४.२९

* जातकस्तुरी - *Hibiscus anemosechus* Linn.

निर्माण विधि :- पानीमा मधुलाई राम्ररी घोलेर कस्तुरी आहेकको प्रदोष घटक द्रव्यको यबकुट चूर्ण मिसाउने । मृतसञ्जिवनी सुरामा कस्तुरीलाई राम्ररी घोलेर उक्त मिश्रणमा मिसाउने । त्यसपछि सन्धान पात्रको मुखलाई कपडामिठी गरेर राम्ररी बन्द गरी निर्माण भित्ति र औषधिको नाम लेखेर सन्धानको लागि १५-३० दिन सम्म निर्वात स्थानमा छोडिराख्ने । परीक्षणपश्चात् मिश्रणलाई छान्ने र २-३ दिन पुन थिचिन दिने । थिचिएको घोललाई पुनः छानेर उपयुक्त भाद्रोमा सुरक्षित साध सञ्चालन गर्ने ।

आमयिक प्रयोग :- अतिसार, सन्निपातज ज्वर, विसृचिका, हिक्का ।

मात्रा :- ४-१२ थोपा दिनको दुई पटक खानापछि वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

[Handwritten signatures]

AAUK

सहपान :- समशितोष्ण जल

प्याकिड :- १० एमएल

Jayan
[Signature]
[Signature]
बन्ने बहादुर खड्का
उपिच

[Signature]

का.मु प्रमुख सचिव

१३. लोहासव (Lohāsava)

लौहचूर्णं त्रिकटुकं त्रिफलां च यवानिकाम् । विडङ्गं मुस्तकं चित्रं चतुःसंख्यापलं पूषकं ॥
धातकीकुसुमानां तु प्रक्षिपेत्पलविंशतिम् । चूर्णीकृत्य ततः क्षौद्रं चतुःषष्टिपलं क्षिपेत् ॥
दद्याद् गुडतुलां तत्र जलद्रोणद्वयं तथा । घृतभाण्डे विनिक्षिप्य निदध्यान्मासमात्रकम् ॥
लोहासवममुं मर्त्यः पिवेद्बृहिकरं परम् । पाण्डुध्वयथुगुल्मानि जठराण्यर्शासां रुजम् ॥
कुष्ठं प्लीहाभयं कण्डूं कासं घ्रासं भगन्दरम् । अरोचकं च ग्रहणीं हृद्रोगं च विनाशयेत् ॥

शाईधर सिंहला मध्यमखण्डः १०/३४-३८

द्रव घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याह	भाग	प्रतिशत
१	जल	Water			

मधुर घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याह	भाग	प्रतिशत
१	गुड	Jaggery		२५	६०.९८
२	मधु	Honey		१६	३९.०२

सन्धान घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याह	भाग	प्रतिशत
१	धातकी	Woodfordia fruticosa (Linn.) Kurz.	पुष्प	५	३१.२५

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याह	भाग	प्रतिशत
१	लौह भाण्ड	Calcined iron		१	६.२५
२	शुण्ठी	Zingiber officinale Roscoe	कन्द	१	६.२५
३	मरिच	Piper nigrum Linn.	फल	१	६.२५
४	पिप्पली	Piper longum Linn.	फल	१	६.२५
५	हरितकी	Terminalia chebula Retz.	फल	१	६.२५
६	विभितक	Terminalia bellirica Roxb.	फल	१	६.२५
७	आमलकी	Emblica officinalis Gaertn.	फल	१	६.२५
८	यवानी	Trachyspermum ammi (Linn.) Sprague ex Turill	फल	१	६.२५
९	विडङ्ग	Embella ribes Burm. f.	फल	१	६.२५
१०	मुस्ता	Cyperus rotundus Linn.	कन्द	१	६.२५
११	चित्रक	Plumbago zeylanica Linn.	मूल	१	६.२५

*Eradica - Ricinus communis Linn.

3/2/24
Rajay

14/2/24
जा.मु. प्रमुख सचिव

9/2/24

जा.मु. प्रमुख सचिव

निर्माण विधि :- एउटा सफा भाडोमा उल्लेखित मात्राको पानी लिएर मधु र गुडलाई घोल्ने । त्यसमा मुख्य घटक र सन्धान घटक द्रव्यहरूको यककुट चूर्ण मिसाउने । उक्त भाडोको मुख ढक्कनले छोपेर कपडमिट्टि गरी बन्द गर्ने र सुरक्षित साथ निर्वात स्थानमा औषधिको नाम र मिति लेखि सन्धानको लागि १५-३० दिन सम्म राखिछोड्ने । सन्धान परिशोपेरान्त छानेर २-३ दिनको लागि विप्रित दिने । त्यसपछि पुनः छानेर उपयुक्त भाडोमा सुरक्षित साथ सङ्कलन गर्ने ।

आमयिक प्रयोग :- पाण्डु, शोथ, भगान्द्र, अर्श, ग्रहणी, गुल्म, अट्नी, कुष्ठ, कण्डू, कास, श्वास, हृदरोग, यकृतलिहायुद्धि ।

मात्रा :- १०-२० एमएल दिनको दुई पटक खानापछि वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

सहपात :- चराचर जल

प्याकिङ :- ३०० एमएल

डा. कान्छु देवराज
सचिव

फा.मु प्रमुख सचिव

ग.अरिष्ट कल्पना

१४. अभयारिष्ट (Abhayārishta)

अभयायास्तुलामेकां मूढीकाऽर्द्धतुलां तथा । दिक्पलानि विडङ्गस्य मधुककुसुमस्य च ॥
चतुर्दशे जले पक्त्वा द्रोणमेकं च शेषयेत् । शीतीभूते रसे तस्मिन् पूते गुडतुलां क्षिपेत् ॥
ध्रुवद्रुं त्रिवृतां धन्यं घातकीमिन्द्रवारुणीम् । चव्यं मधुरिकां शुण्ठीं दन्तीं मोचरसं तथा ॥
पल्युग्ममितं सर्वं पात्रं महति मृन्मये । क्षित्वा संरुध्य तत्पात्रं मासमात्रं निधापयेत् ॥
ततो ज्ञातरसं ज्ञात्वा परिस्राव्य रसनयेत् । तलं कोष्ठञ्च बहिश्च वीक्ष्य मात्रां प्रयोजयेत् ॥
अशांसि नाशयेच्छीघ्रं तथाऽष्टाबुदराणि च । बर्धोमूत्रविघ्नघ्नो बहिसन्दीपनं परम् ॥

भैषज्यरत्नाकली अशरिगाधिकार १७५-१८०

ज्वाय घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	४००	५.८२
२.	द्राक्षा	<i>Vitis vinifera</i> Linn.	शुष्क फल	२००	२९.४१
३.	विडङ्ग	<i>Embelia ribes</i> Burm. f.	फल	४०	५.८८
४.	मधुक	<i>Madhuca indica</i> J. F. Gmel	पुष्प	४०	५.८८
५.	जल	Water		४०९६	

मधुर घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	गुड	Jaggery		४००	१००

सन्धान घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	घातकी	<i>Woodfordia fruticosa</i> (Linn.) Kurz.	पुष्प	८	९.०९

प्रक्षेप घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	गोक्षुर	<i>Tribulus terrestris</i> Linn.	मूल	८	९.०९
२.	निशोष	<i>Operculina turpethum</i> (Linn.) Silva Manso	मूल त्वक्	८	९.०९
३.	धान्यक	<i>Coriandrum sativum</i> Linn.	फल	८	९.०९
५.	इन्द्रवारुणी	<i>Citrullus colocynthis</i> Schrad.	बीज	८	९.०९
६.	चव्य	<i>Piper retrofractum</i> Vahl.	फल	८	९.०९
७.	मिश्रंवा	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	फल	८	९.०९
८.	शुण्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	८	९.०९
९.	इन्तिमूल	<i>Baliospermum montanum</i> Muehl. Arg.	मूल	८	९.०९
१०.	मोचरस	<i>Salmalia malabarica</i> Schott. & Endl.	सिरांस	८	९.०९

26

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम क्वाथ घटक द्रव्यहरूको यककुट चूर्णलाई उल्लेखित मात्राको पानीमा पकाएर चतुर्थांश क्वाथ बनाएर स्वातंत्र्यशित भएपछि छानेर सफा भाडोमा राख्ने । त्यसमा गुड लाई राम्ररी घोलेर प्रक्षेप र सन्धान घटक द्रव्यहरूको यककुट चूर्ण मिसाएर भाडोको मुख कपडमिड्रीले बन्द गरी औषधिको नाम र निर्माण मिति लेखेर १५-३० दिन सम्म निर्वात घरमा सन्धान क्रियाको लागि राखिछोड्ने । सन्धान परीक्षोपरान्त मिश्रणलाई छानेर २-३ दिन थिसिन दिने । त्यसलाई पुनः छानेर उपयुक्त भाडोमा सङ्कलन गरी राख्ने ।

व्यापक प्रयोग :- सबै प्रकारका अर्श, उदररोग, मूत्र-पुरिष विवन्ध ।

मात्रा :- १०-२० एमएल दिनको दुई पटक खानापछि वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

सहपान :- बराबर जल

प्याकिङ :- ३०० एमएल

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

पशु चिकित्सक
कोष

[Handwritten signature]
फा.मु. प्रमुख सचिव

१५. अर्जुनारिष्ट (Arjunārishta)

पार्यत्वचं तुलामेकां मृद्रीकाऽर्द्धतुलां तथा । भागं मधुकपुष्पस्य पलविंशतिसम्मितम् ॥
चतुर्द्रोणेऽम्भसः पक्त्वा द्रोणमेवावशेषयेत् । घातक्या विंशतिपले गुडस्य च तुलां क्षिपेत् ॥
मासमात्रं स्थितो भाण्डे भवेत्तार्थारिष्टकः । हृत्फुफ्फुसपादान् सर्वान् हन्त्ययं बलवीर्यकृत् ॥

भैरवगरजावली हृद्रोगाधिकार ७३-७५

क्वाथ घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	अर्जुन	<i>Terminalia arjuna</i> W. & A.	त्वक्	५०	५८.८२
२	द्राक्षा	<i>Vitis vinifera</i> Linn.	शुष्क फल	२५	२९.४१
३	मधुक	<i>Madhuca indica</i> J. F. Gmel.	पुष्प	१०	११.७७
४	जल	Water		५१२	

मधुर घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	गुड	Jaggery		५०	१००

सन्धान घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	घातकी	<i>Woodfordia fruticosa</i> (Linn.) Kurz.	पुष्प	१०	१००

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम अर्जुन त्वकको यवकुट चूर्ण, द्राक्षा र मधुक पुष्पलाई उल्लेखित मात्राको पानीमा उमालेर चतुर्थांश क्वाथ बनाउने । उक्त क्वाथलाई सन्धान पात्रमा भरेर गुड मिसाउने र स्वांगशित भएपछि घातकी पुष्प मिलाएर पात्रको मुखलाई कपडमिडिले चन्द गरी औषधिको नाम र निर्माण मिति लेखेर निर्वात घरमा सन्धान क्रियाको लागि १५-३० दिन सम्म सन्धानको लागि राखिछोड्ने । संधान परिशोधनान्त मिश्रणलाई राम्ररी चलाएर सफा कपडाले छान्ने र २-३ दिनको लागि थिप्पिन दिने । अन्तमा पुनः छान्ने सावधानी पूर्वक सञ्चालन गर्ने ।

आमयिक प्रयोग :- हृदय रोग, फुफ्फुस रोग । अर्जुनारिष्ट बलवर्धक हुन्छ ।

मात्रा :- १०-२० एमएल दिनको दुई पटक खानापछि वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

सहपान :- बराबर जल

प्याकिड :- ३०० एमएल

का.मु प्रमुख सचिव

१६. अशोकारिष्ट (Ashokārishta)

अशोकस्य तुलामेकाशतुद्रोण जले पचेत् । पादशोषे रसे पूते शिते पलशतद्वयम् ॥
 दद्याद् गुदस्य घातक्याः पलाशोद्देशिकं मतम् । अजाजि मुस्तके शुण्ठी दाढ्युत्पलफलविकम् ॥
 आम्रास्थि जिरकं वासां चन्दनञ्च विभित्तिपेत् । क्षुण्णित्वा पलाशेन ततो भाण्डे निघ्रापयेत् ॥
 मासादुर्ध्वञ्च पीत्वैनमसुगदररुजां जयेत् । ज्वरञ्च रक्तपित्ताशौमन्दाग्नित्वमरीचकम् ।
 मेहशोषादिकहरस्त्वशोकारिष्टसंज्ञितः ॥

भैषज्यरत्नावली प्रदरोगाधिकारः १११-११४

व्याघ घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	अशोक	<i>Saraca indica</i> Roxb.	त्वक्	१००	१००
२	जल	Water		१०२४	

मधुर घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	गुड	Jaggery		२००	१००

सन्धान घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	धातकी	<i>Woodfordia fruticosa</i> (Linn.) Kurz.	पुष्प	१६	५७.१४

प्रक्षेप घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	कुष्ठा जीरक	<i>Carum carvi</i> Linn.	फल	१	३.५७
२	मुस्ता	<i>Cyperus rotundus</i> Linn.	कन्द	१	३.५७
३	शुण्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	१	३.५७
४	दारुहरिद्रा	<i>Berberis aristata</i> DC.	काण्ड	१	३.५७
५	निलकमल	<i>Nymphaea nouchachtli</i> Burm. f.	पुष्प	१	३.५७
६	आमलकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	१	३.५७
७	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१	३.५७
८	विभितक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	१	३.५७
९	आम	<i>Mangifera indica</i> Linn.	बीजमज्जा	१	३.५७
१०	जीरक	<i>Cuminum cyminum</i> Linn.	फल	१	३.५७
११	वासा	<i>Adhatoda vasica</i> Nees	पत्र	१	३.५७
१२	चन्दन	<i>Santalum album</i> Linn.	काण्डसार	१	३.५७

डॉ. अनान्द
 29

डा. सु. प्रमुख सचिव

निर्माण विधि :- अशोक त्वको यक्कुट चूर्णलाई उल्लेखित मात्राको पानीमा सल्फाग्निमा पकाएर चतुर्थांश क्वथ बनाउने । उक्त क्वथलाई एउटा सफा भाडोमा भरेर गुडलाई राम्ररी घोल्ने । तत्पछि सन्धान घटक र प्रक्षेप घटक द्रव्यहरूको यक्कुट चूर्णलाई उक्त माटोको भाडोमा मिसाउने । भाडोको मुख पाराबले छोपेर कपडामिट्टी गरेर बन्द गरी औषधिको नाम र निर्माण मिति लेखेर निर्वात घरमा १५-३० दिन सम्म राख्ने । सन्धान परिशोधनान्त मिश्रणलाई राम्ररी चलाएर सफा कपडाले छान्ने र २-३ दिनको लागि विभिन्न दिने । त्यसपछि निषारेर माथिको स्वच्छ भागलाई सावधानी पूर्वक सङ्कलन गर्ने ।

आमयिक प्रयोग :- सबै प्रदररोग एवं अन्य स्त्रीरोग आदि ।

मात्रा :- १०-२० एमएल दिनको दुई पटक खानापछि वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

सहपान :- बराबर जल

प्याकिङ :- ३०० एमएल

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

गणेश बस्नार सहाय
अधिव

[Handwritten signature]

फा.मु प्रमुख तबिब

१७. अश्वगन्धारिष्ट (Ashwagandhārishta)

तुलाद्वै चाश्वगन्धाया मुशल्याः पलविंशतिः । मन्त्रिष्ठाया हरीतक्या रजन्योर्मधुकस्य च ॥
 रास्नाविदारीपार्वानां मुस्तकत्रिवृत्तोरपि । भागान् दशपलान् दद्यादनन्तश्यामयोस्तथा ॥
 चन्दनद्वितयस्यापि वचायाश्चित्रकस्य च । भागानष्टपलान् क्षुण्णानष्टद्रोणेऽम्भसः पचेत् ॥
 द्रोणशेषे कषायेऽस्मिन् पूते शीते प्रदापयेत् । बालक्याः षोडशपलं माषिकस्य तुलात्रयम् ॥
 व्योपस्य द्विपलत्रापि त्रिजातकचतुष्पलम् । चतुष्पले प्रियङ्गोश्च द्विपलं नागकेशरम् ॥
 मासादूर्ध्वं पिबेदेनं पलाद्वैपरिमाणतः । मूर्च्छामपस्मृति शोषमुन्मादमपि दारुणम् ॥
 काशर्यमर्शांसि मन्दत्वमग्नेर्वातभवान् गदान् । अश्वगन्धाघरिष्टोऽयं पीतो हन्यादसंशयम् ॥

मैषज्यरत्नावली मन्त्रिष्ठायाधिकार १६-२२

क्वाथ घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	अश्वगन्धा	<i>Withania somnifera</i> Dunal	मूल	७५	२२.९४
२	मुशली	<i>Asparagus adscendens</i> Roxb.	ऊन्द	३०	९.१७
३	मन्त्रिष्ठा	<i>Rubia cordifolia</i> Linn.	मूल	१५	४.५९
४	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१५	४.५९
५	हरिद्रा	<i>Curcuma longa</i> Linn.	ऊन्द	१५	४.५९
६	दारुहरिद्रा	<i>Berberis aristata</i> DC.	काण्ड	१५	४.५९
७	यष्टीमधु	<i>Glycyrrhiza glabra</i> Linn.	काण्ड र मूल	१५	४.५९
८	रास्ना	<i>Pluchea lanceolata</i> C. B. Clarke	पत्राङ्ग	१५	४.५९
९	विदारिकन्द	<i>Pueraria tuberosa</i> DC.	ऊन्द	१५	४.५९
१०	अर्जुन	<i>Terminalia arjuna</i> W. & A.	त्वक्	१५	४.५९
११	मुस्ता	<i>Cyperus rotundus</i> Linn.	ऊन्द	१५	४.५९
१२	निगोध	<i>Operculina turpethum</i> (Linn.) Silva Manso	मूल त्वक्	१५	४.५९
१३	कृष्ण सरिवा	<i>Cryptolepis b Buchananii</i> Roem. & Schult.	मूल	१२	३.६७
१४	सरिवा	<i>Hemidesmus indicus</i> (Linn.) R. Br.	मूल	१२	३.६७
१५	चन्दन	<i>Santalum album</i> Linn.	काण्डसार	१२	३.६७
१६	रक्तचन्दन	<i>Pterocarpus santalinus</i> Linn. f.	काण्डसार	१२	३.६७
१७	वचा	<i>Acorus calamus</i> Linn.	ऊन्द	१२	३.६७
१८	चित्रक	<i>Plumbago zeylanica</i> Linn.	मूल	१२	३.६७
१९	जल	Water		३०७२	

मधुर घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	मधु	Honey		४५०	१००

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

सन्धान घटक :-

क्र.स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१	घातकी	<i>Woodfordia fruticosa</i> (Linn.) Kurz.	पुष्प	२४	५७.१४

प्रशेष घटक :-

क्र.स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१	शुण्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	१	२.३८
२	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	१	२.३८
३	मरिच	<i>Piper nigrum</i> Linn.	फल	१	२.३८
४	एला	<i>Elettaria cardamomum</i> (Linn.) Maton.	बीज	२	४.७६
५	त्वक्	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Blume	त्वक्	२	४.७६
६	पत्र	<i>Cinnamomum tamala</i> Nees & Eberm.	पत्र	२	४.७६
७	नागकेशर	<i>Mesua ferrea</i> Linn.	पुष्प	३	७.१४
८	प्रियङ्गु	<i>Callicarpa macrophylla</i> Vahl.	पुष्प मुच्छ्रा	६	१४.२९

निर्माण विधि :- क्वाथ द्रव्यको यवकुट चूर्णलाई उल्लेखित मात्राको पानीमा मिसाएर रातभर छोडदिने । भोलीपल्ट मन्दारिमा पकाएर अष्टमांश क्वाथ बनाउने । उक्त क्वाथलाई माटोको भाडोमा खुन्याएर स्वाइशीत भएपछि मह घोलेर सन्धान घटक र प्रशेष द्रव्यको यवकुट चूर्ण मिसाएर भाडोको मुखलाई शराबले छोपेर कपडमिठी गरी बन्द गर्ने । भाडोको बाहिर औषधिको नाम र निर्माण मिति लेखेर १५-३० दिन निर्वात स्थानमा सन्धानको लागि राखिछोड्ने । सन्धान परिष्कोपरान्त मिश्रणलाई राम्ररी चलाएर सफा कपडाले छान्ने र २-३ दिनको लागि चिमिन दिने । त्यसपछि माथिको स्वच्छ भागलाई निर्धारित सावधानी पूर्वक सङ्कलन गर्ने ।

आमयिक प्रयोग :- मुच्छ्रा, शोष, अपश्मार, उन्माद, कुशला, अर्श, मन्दारि, वातरोग ।

मात्रा :- १०-२० एमएल दिनको दुई पटक खानापछि वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

सहपान :- बराबर जल

प्याकिड :- ३०० एमएल

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
वसि बान्तुर सक्ल
सचिव

[Handwritten signature]
का.मु प्रमुख सचिव

१८. खदिरारिष्ट (Khadirārishita)

खदिरस्य तुलाऽर्द्धं तु देवदारु च तत्सम् । वाकुची द्वादशपला दात्री स्यात्पलविंशतिः ॥
 विफला विंशतिपला ह्यष्टद्रोणेऽम्भसः पचेत् । कपाये द्रोणशोषे च पूते शीते विनिक्षिपेत् ॥
 तुलाद्वयं माशिकस्य तुलैका शर्करा मता । घातक्या विंशतिपलं कङ्गोलं नागकेशरम् ॥
 ज्वालीफलं लवङ्गैलात्वक्पत्राणि पृथक्पृथक् । पलोन्मितानि कृष्णाया दद्यात्पलचतुष्टयम् ॥
 घृतभाण्डे विनिक्षिप्य मासादूर्ध्वं पिवेन्नरः । महाकुष्ठानि हृद्रोगं पाण्डुरोगावुदि तयो ॥
 गुल्मं ग्रन्थि कृमीन्कासं घ्रासे प्लिहोदरं जयेत् । एष वै खदिरारिष्टः सर्वकुष्ठनिवारणः ॥

गार्ङ्गधर सहिता मध्यमखण्ड १०/६०-६५

क्वाथ घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	खदिर	<i>Acacia catechu</i> (Linn. f.) Willd.	काण्डसार	५०	३२.९
२	देवदारु	<i>Cedrus deodara</i> (Roxb.) Loud.	काण्डसार	५०	३२.९
३	वाकुची	<i>Psoralea corylifolia</i> Linn.	बीज	१२	७.९
४	शरुहरिद्रा	<i>Berberis aristata</i> DC.	काण्ड	२०	१३.१६
५	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	२०	४.३९
६	विभितक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	२०	४.३९
७	ब्रामली	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	२०	४.३९
८	जल	Water		२०४८	

मधुर घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	मधु	Honey		२००	६६.६६
२	गुड	Jaggery		१००	३३.३३

सन्धान घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	घातकी	<i>Woodfordia fruticosa</i> (Linn.) Kurz.	पुष्प	२०	६४.५२

प्रक्षेप घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	कङ्गोल	<i>Piper cubeba</i> Linn. f.	फल	१	३.२३
२	नागकेशर	<i>Mesua ferrea</i> Linn.	पुष्प	१	३.२३
३	ज्वालिफल	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	बीज	१	३.२३
४	लवङ्ग	<i>Syzygium aromaticum</i> (Linn.) Merr. & L. M. Perry	पुष्प कलिका	१	३.२३
५	एला	<i>Elettaria cardamomum</i> (Linn.) Maton.	बीज	१	३.२३

६	त्वक्	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Blume	सुखलाई	१	३.२३
७	पत्र	<i>Cinnamomum tamala</i> Nees & Eberm.	पत्र	१	३.२३
८	पिपली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	४	१२.९

निर्माण विधि :- क्वाथ घटक द्रव्यहरूको सबकुट चूर्णलाई उल्लेखित मात्राको पानीमा मिसाएर मन्दाग्निमा पकाएर चतुर्धाश क्वाथ बनाउने र बागो बाट हटाई स्वागशीत हुन दिई सफा कपडाले छान्ने । उक्त क्वाथलाई सन्धान पात्रमा राखी मह र गुडलाई मिसाएर राम्रो संग घोल्ने । प्रक्षेप र सन्धान घटक द्रव्यहरूको सबकुट चूर्ण मिसाएर भाडोको मुखलाई शरावले छोपी कपडामिट्टी गरि बन्द गर्ने । औषधिको नाम र निर्माण मिति लेखेर १५-३० दिन सम्म निर्वात घरमा सन्धान क्रियाको लागि राखिदोइने । सन्धान परीक्षोपरान्त मिश्रणलाई छानेर २-३ दिन विभिन्न दिने । त्यसलाई पुनः छानेर उपयुक्त भाडोमा सङ्कलन गरी राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- महाकुष्ठ, प्लिहोदर, छास, कास, कृमि, ग्रन्थी, गुल्म, अर्बुद, पाण्डुरोग, हृदरोग, सर्व कुष्ठ ।

मात्रा :- १०-२० एमएल दिनको दुई पटक खानापछि वा चिकित्सकको सन्लाह अनुसार ।

सहपान :- बराबर जल

प्याकिड :- ३०० एमएल

 गौरी बहादुर खड्का
 सचिव

 का.मु प्रमुख सचिव

१९. दशमूलारिष्ट (Dashmulārishta)

(पपर्णी बृहती गोकण्टो बिल्वोऽग्निमन्थकोऽरलुः । पाटला काश्मरी चेति दशमूलमिहोच्यते ॥)
 दशमूलानि कुर्वीत भागैः पत्रपलैः पृथक् । पञ्चविंशत्पलं कुर्याच्चित्रकं पौष्करं तथा ॥
 कुर्याद्विंशत्पलं लोघ्रं गुडूची तत्समा भवेत् । पलैः षोडशभिर्धात्रीरविसङ्ख्यैर्दुरालभा ॥
 खदिरो बीजसारश्च पत्र्या चेति पृथक्पलैः । अष्टभिर्गुणितैः कुष्ठं मञ्जिष्ठा देवदारु चः ॥
 विडङ्गं मधुकं भार्गी कपित्थोऽक्षः पुनर्नवा । चव्यं मांसी प्रियङ्गुश्च सारिवा कृष्णाजीरकम् ॥
 त्रिवृता रेणुकं रास्ना पिप्पली कमुकः शटी । हरिद्रा शतपुष्पा च पद्मकं नागकेशरम् ॥
 मुस्तमिन्द्रयवः शुण्ठी जीवकर्पमकौ तथा । मेदा चान्या महामेदा काकोल्या ऋद्धिबृद्धिके ॥
 कुर्यात्पृथग् द्विपलिकान् पचेदष्टगुणे जले । चतुर्धाशं शृतं नीत्वा मृद्राण्डे सन्निधापयेत् ॥
 ततः पष्टिपलां द्राक्षां पचेत्त्रैरि चतुर्गुणि । त्रिपादशेषं शीतञ्च पूर्वत्राये शृतं क्षिपेत् ॥
 द्वाविंशत्पलिकं क्षौद्रं दद्याद् गुडचतुःशतम् । विंशत्पलानि धातव्याः कद्दोलं जलचन्दनम् ॥
 जातीफलं लवङ्गञ्च त्वगेलापत्रकेशरम् । पिप्पली चेति सन्नूर्यं भागैर्द्विपलिकैः पृथक् ॥
 शाणमात्राञ्च कस्तूरी सर्वमेकत्र निक्षिपेत् । मूर्ध्नि निखनयेद् भाण्डं ततो जातरसं पिचेत् ॥
 कतकस्य पलं भित्त्वा रसं निर्मलतां नयेत् । ग्रहणीमरुचि क्षासं कासं गुल्मं भगन्दरम् ॥
 वातव्याधिं क्षयं हृदि पाण्डुरोगञ्च कामलाम् । कुष्ठान्यशांसि मेहांश्च मन्दाग्निमुदराणि च ॥
 शर्करामश्मरीं मुत्रकृच्छ्रं धातुक्षयं जयेत् । कृशानां पुष्टिजननो बन्ध्यानां गर्भदः पर ॥
 अरिष्टो दशमूलान्यस्तेजः शुक्रबलप्रदः ॥

मैसूरुब्राह्मणी बाजिकरणाधिकार ३४१-३४४

क्वाथ घटक १ :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१	शालपर्णी	<i>Desmodium gangeticum</i> DC.	मूल	८०	१.९१
२	पृथपर्णी	<i>Uraria picta</i> Desv.	मूल	८०	१.९१
३	कण्टकारी	<i>Solanum surattense</i> Burm. f.	मूल	८०	१.९१
४	बृहती	<i>Solanum indicum</i> Linn.	मूल	८०	१.९१
५	गोक्षुर	<i>Tribulus terrestris</i> Linn.	मूल	८०	१.९१
६	बिल्व	<i>Aegle marmelos</i> Corr.	मूल त्वक्	८०	१.९१
७	अग्निमन्थ	<i>Premna mucronata</i> Roxb.	मूल त्वक्	८०	१.९१
८	श्योनाक	<i>Oroxylum indicum</i> Vent.	मूल त्वक्	८०	१.९१
९	पाटला	<i>Stereospermum suaveolens</i> DC.	मूल त्वक्	८०	१.९१
१०	गम्भारी	<i>Gmelina arborea</i> Roxb.	मूल त्वक्	८०	१.९१
११	चित्रक	<i>Plumbago zeylanica</i> Linn.	मूल	४००	९.५४
१२	पुष्करमूल	<i>Inula racemosa</i> Hook. f.	मूल	४००	९.५४
१३	लोघ्र	<i>Symplocos racemosa</i> Roxb.	त्वक्	३२०	७.६३
१४	गुडूची	<i>Tinospora cordifolia</i> (Willd.) Miers	काण्ड	३२०	७.६३

१५	आमलकी	<i>Embolia officinalis</i> Gaertn.	फल	२५६	६.११
१६	यबासा	<i>Athagi pseudathagi</i> (Bieb.) Desv.	पत्राङ्ग	१९२	४.५८
१७	खदिर	<i>Acacia catechu</i> (Linn. f.) Willd.	काण्डसार	१२८	३.०५
१८	विजयसार	<i>Pterocarpus marsupium</i> Roxb.	काण्डसार	१२८	३.०५
१९	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१२८	३.०५
२०	कुष्ठ	<i>Saussurea lappa</i> C. B. Clarke	मूल	३२	०.७६
२१	मज्जिष्ठा	<i>Rubia cordifolia</i> Linn.	मूल	३२	०.७६
२२	देवदारु	<i>Cedrus deodora</i> (Roxb.) Loud.	काण्डसार	३२	०.७६
२३	विडङ्ग	<i>Embelia ribes</i> Burm. f.	फल	३२	०.७६
२४	यष्टीमधु	<i>Glycyrrhiza glabra</i> Linn.	काण्ड र मूल	३२	०.७६
२५	भारती	<i>Clerodandrum serratum</i> Linn.	मूल	३२	०.७६
२६	कपित्थ	<i>Feronia limonia</i> (Linn.) Swingle	त्वक्	३२	०.७६
२७	विभितक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	३२	०.७६
२८	पुनर्नवा	<i>Boerhaavia diffusa</i> Linn.	पत्राङ्ग	३२	०.७६
२९	चव्य	<i>Piper retrofractum</i> Vahl.	फल	३२	०.७६
३०	जटामांसी	<i>Nardostachys jatamansi</i> DC.	मूल	३२	०.७६
३१	प्रियङ्गु	<i>Callicarpa macrophylla</i> Vahl.	पुष्प गुच्छा	३२	०.७६
३२	सारिवा	<i>Hemidesmus indicus</i> (Linn.) R. Br.	मूल	३२	०.७६
३३	कृष्ण जीरक	<i>Carum carvi</i> Linn.	फल	३२	०.७६
३४	निगोध	<i>Operculina turpethum</i> (Linn.) Silva Manso	मूल त्वक्	३२	०.७६
३५	निर्गुण्डी	<i>Vitex negundo</i> Linn.	बीज	३२	०.७६
३६	रास्ना	<i>Pluchea lanceolata</i> C. B. Clarke	पत्राङ्ग	३२	०.७६
३७	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	३२	०.७६
३८	पुग	<i>Areca catechu</i> Linn.	फल	३२	०.७६
३९	शंठी	<i>Hedychium spicatum</i> Ham. ex Smith	कन्द	३२	०.७६
४०	हरिद्रा	<i>Curcuma longa</i> Linn.	कन्द	३२	०.७६
४१	शतपुष्पा	<i>Anethum sowa</i> Roxb. ex Flem.	फल	३२	०.७६
४२	पद्मक	<i>Prunus cerasoides</i> D. Don	काण्डसार	३२	०.७६
४३	नागकेशर	<i>Mesua ferrea</i> Linn.	पुष्प	३२	०.७६
४४	मुस्ता	<i>Cyperus rotundus</i> Linn.	कन्द	३२	०.७६
४५	इन्द्रयव	<i>Holarrhena pubescens</i> Wall. ex G. Don	बीज	३२	०.७६
४६	शुष्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	३२	०.७६
४७	जिवक ^१	<i>Microstylis musifera</i> Ridley.	कन्द	३२	०.७६
४८	ऋषभक ^१	<i>Microstylis wallichii</i> Linn.	कन्द	३२	०.७६
४९	मेदा ^१	<i>Polygonatum airrhifolium</i> Royle	कन्द	३२	०.७६
५०	महामेदा ^१	<i>Polygonatum airrhifolium</i> Royle	कन्द	३२	०.७६

५१	काकोली ^१	<i>Roscaea procera</i> Wall.	कन्द	३२	०.७६
५२	शिरकाकोली ^२	<i>Lilium polyphyllum</i> D. Don	कन्द	३२	०.७६
५३	ऋदी ^३	<i>Habenaria intermedia</i> D. Don	कन्द	३२	०.७६
५४	वृद्धी ^४	<i>Habenaria intermedia</i> D. Don	कन्द	३२	०.७६
५५	जल	Water		३३५३६	

१: *Pueraria tuberosa* DC.२: *Asparagus racemosa* Willd.३: *Withania somnifera* Dunal४: *Dioscorea bulbifera* Linn.

स्वाथ घटक २ :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१	द्राक्षा	<i>Vitis vinifera</i> Linn.	शुष्क फल	९६०	१००
२	जल	Water		३८४०	

मधुर घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१	मधु	Honey		५१२	७.४१
२	गुड़	Jaggery		६४००	९२.५९

सन्धान घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१	धातकी	<i>Woodfordia fruticosa</i> (Linn.) Kurz.	पुष्प	४८०	५९.९३

प्रक्षेप घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१	कड्डोल	<i>Piper cubeba</i> Linn. f.	फल	३२	४.०
२	ह्वेर	<i>Pavonia odorata</i> Willd.	मूल	३२	४.०
३	चन्दन	<i>Santalum album</i> Linn.	काण्डसार	३२	४.०
४	जातिफल	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	बीज	३२	४.०
५	लवङ्ग	<i>Syzygium aromaticum</i> (Linn.) Merr. & L. M. Per.	पुष्प कलिका	३२	४.०
६	त्वक्	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Blume	त्वक्	३२	४.०
७	एला	<i>Elettaria cardamomum</i> (Linn.) Maton.	बीज	३२	४.०
८	पत्र	<i>Cinnamomum tamala</i> Nees & Eberm.	पत्र	३२	४.०
९	नागकेशर	<i>Mesua ferrea</i> Linn.	पुष्प	३२	४.०
१०	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	३२	४.०
११	कस्तुरी ^५	<i>Moschus moschiferus</i>	कस्तु	१	०.१३

५: *Moschus moschiferus* Linn.

Dr. Rajan

Dr. Anand

का.म. प्रमुख सचिव

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम क्वाथ घटक द्रव्य १ को घबकुट चूर्णलाई ५ गुणा जलमा मन्दारिनिमा पकाएर चतुर्थांश क्वाथ बनाउने र द्वाक्षालाई ४ गुणा पानीमा मन्दारिनिमा पकाएर त्रिपादशेष क्वाथ बनाउने । दशमूलादि क्वाथ र द्वाक्षा क्वाथलाई माटोको भाडोमा भर्ने । क्वाथमा गुड र मधुलाई मिसाएर धोल्ने । त्यसपछि उक्त भाडोमा सन्धान घटक र प्रक्षेप घटक द्रव्यहरूको घबकुट चूर्णलाई राम्रो संग मिसाई भाडोको मुख शरावले छोपी कपडमिठी लगाई बन्द गरेर औषधिको नाम र मिति लेखी १५-३० दिन सम्म राखिछोड्ने । सन्धान परीक्षोपरान्त मिश्रणलाई छानेर २-३ दिन थिपिन दिने । त्यसलाई पुनः छानेर त्यसमा कस्तुरी मिसाई उपयुक्त भाडोमा सञ्चलन गरी राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- संप्रहणी, छर्दि, अरुची, गुल्म, भगन्दर, अर्श, उदररोग, मन्दारिनि, वातव्याधि, क्षस, कास, शूल, पाण्डु, कामला, कुष्ठ, मूत्रकृच्छ्र, मूत्राशमरी, मेह, बन्ध्या, धातुक्षय, कृशता। दशमूलारिष्ट शुकबलाग्रह हुन्छ ।

मात्रा :- १०-२० एमएल दिनको दुई पटक खानापछि वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

सहपान :- बराबर जल

प्याकिङ :- ३०० एमएल

 डा. ज. प. सिन्हा
 सचिव

 डा. मु. प्रमुख सचिव

२०. पुनर्नवाधारिष्ट (Punarnavadyārishta)

पुनर्नवे द्वे च बले सपाठेवासागुडूची सह चित्रकेण ।
 निदिग्धिका च त्रिपलानिपक्त्वा द्रोणाद्धशेषे सलिले ततस्तु ॥
 पूत्वा रसं द्वे च गुडात् पुराणात् तुले मधुप्रस्थयुतं सुशीतम् ।
 मासं निदध्याद् घृतभाजनस्त्वं पर्णे वत्रानां परतश्च मासात् ॥
 चूर्णीकृतैरर्द्धपलांशिकैस्तैर्हैमत्वगेलाभरिचाम्बुपत्रैः ।
 गन्धान्वितं क्षौद्रघृतप्रदिग्धं जीर्णं पिबेद् व्याधिबलं समीक्ष्य ॥
 हृत्पाण्डुरोगं धयथुं प्रवृद्धं प्लीहभ्रमारोचकमेहगुल्मान् ।
 भगन्दरं षड् जठराणि कासं श्वासं ग्रहण्यामयकुष्ठकण्डूः ॥
 शाखानिलं बद्धपुरीषताञ्च हिक्कां किलासञ्च हलीमकञ्च ।
 क्षिप्रं जयेद् वर्णबलायुरोजस्तेजोऽन्वितो मांसरसात्रभोजी ॥

भैषज्यरत्नावली गोधरोगाधिकार १८६-१९०

क्वाथ घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	पुनर्नवा	<i>Boerhaavia diffusa</i> Linn.	पत्राङ्ग	६	११.११
२	श्वेत पुनर्नवा	<i>Trianthema portulacastrum</i> Linn.	पत्राङ्ग	६	११.११
३	बला	<i>Sida cordifolia</i> Linn.	मूल	६	११.११
४	अतिषला	<i>Abutilon indicum</i> (Linn.) Sweet.	मूल	६	११.११
५	पाठा	<i>Cissampelos pareira</i> Linn.	मूल	६	११.११
६	वासा	<i>Adhatoda vasica</i> Nees	मूल	६	११.११
७	गुडूची	<i>Tinospora cordifolia</i> (Willd.) Miers	काण्ड	६	११.११
८	चित्रक	<i>Plumbago zeylanica</i> Linn.	मूल	६	११.११
९	कण्टकारी	<i>Salanum surattense</i> Burm. f.	पत्राङ्ग	६	११.११
१०	जल	Water		५१२	

मधुर घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	मधु	Honey		३२	७.४१
२	गुड	Jaggery		४००	९२.५९

सन्धान घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१	घातकी	<i>Woodfordia fruticosa</i> (Linn.) Kurz.	पुष्प	२०	७६.९२

*not mentioned in classical text

फा.मु. प्रमुख सचिव

घ. अनुसूची

Annex 1. Analytical Specifications for Avaleha Kalpana (Semisolid)

S No	Test Parameters	Findings
1.	Description	
2.	Average weight	
3.	Net weight	
4.	Organoleptic Evaluation	Colour
		Odour
		Taste
		Form
5.	pH	
6.	Viscosity	
7.	Loss on drying at 105°C	
8.	Total ash value	
9.	Acid insoluble ash value	
10.	Water soluble extractive value	
11.	Alcohol soluble extractive value	
12.	Total solid content	
13.	Fat content	
14.	Total Sugar content	
15.	Reducing sugar content	
16.	Identification: Thin Layer Chromatography – with marker (wherever possible)	
17.	Test for heavy metals	Lead
		Mercury
		Arsenic
		Cadmium
18.	Microbial Tests	Total bacterial count
		Total fungal count
19.	Test for Specific Pathogen	<i>Escherichia coli</i>
		<i>Salmonella species</i>
		<i>Staphylococcus aureus</i>
		<i>Pseudomonas aeruginosa</i>

3/2/24

1/2

1/2

वती बहादुर चव्हाण
एडिब

का.मु प्रमुख सचिव

Annex 2. Analytical Specifications for Sandhan Kalpana (Fermented Liquid)

S No	Test Parameters	Findings
1.	Description	
2.	Average volume	
3.	Net volume	
4.	Organoleptic Evaluation	Colour
		Odour
		Taste
5.	pH	
6.	Total acidity	
7.	Specific gravity at 25°C	
8.	Refractive Index	
9.	Total Solid Content	
10.	Alcohol content	Test for methanol
11.	Reducing sugar	
12.	Non-reducing sugar	
13.	Leakage Test	
14.	Identification: Thin Layer Chromatography – with marker (wherever possible)	
15.	Test for heavy metals	Lead
		Mercury
		Arsenic
		Cadmium
16.	Microbial Tests:	Total bacterial count
		Total fungal count
17.	Test for Specific Pathogen	<i>Escherichia coli</i>
		<i>Salmonella species</i>
		<i>Staphylococcus aureus</i>
		<i>Pseudomonas aeruginosa</i>

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
 सती महारुद्र सम्प्रदाय
 पवित्र

[Handwritten signature]
 का.मु प्रमुख सचिव

अनुसूची ३. अहिफेन शोधन

अहिफेनं शृङ्गवेररसैर्भाव्यं त्रिसप्तधा । शुध्यत्युक्तेषु योगेषु योजयेत्तद्विधानतः ॥

योगरत्नाकर पेज नं १६९

घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१.	अहिफेन	<i>Papaver somniferum</i> Linn.	फल	१	
२.	जल	Water		४	
३.	आद्रक	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	पर्याप्त मात्रा	

शोधन विधि :-

- अहिफेनलाई ४ गुणा पानीमा घोलेर कपडाले छान्ने ।
- उक्त घोललाई एउटा भाडोमा राखी मन्दाग्निमा पकाएर गाढा बनाउने ।
- त्यसपछि आद्रक स्वरसको २१ भागना दिएर मुरोक्षित साथ सङ्गलन गर्ने ।
- उक्त भागना आयुर्वेद शास्त्र संस्कृत वैद्यनाथ पेज नं-२३७।

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

का.मु प्रमुख सचिव

बन्दी शम्भु खड्का
सचिव

अनुसूची ४. कम्पिल्लक शोधन

आयुर्वेदीय रसशास्त्र पेज न.४६७

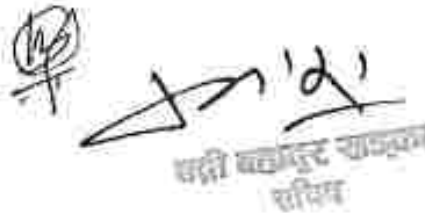
घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यराश	भाग	प्रतिशत
१.	कम्पिल्लक	<i>Mallotus philippensis</i> Muell. Arg.	फल रज	१	१००
२.	जल	Water		२०	

शोधन विधि :-

- एउटा पानी भरिएको बाल्टीमा कम्पिल्लक मिसाएर हातले धोलेर १० मिनेट जति नचलाइकन छोडिदने ।
- वानस्पतिक द्रव्य भएकोले कम्पिल्लक पानी माथि तैरिन थाल्छ तथा अपद्रव्य पानीको मुनि थिगिएर बस्छ ।
- अपद्रव्य रहित कम्पिल्लकलाई सफा कपडाले छानेर सुखाई सुरक्षित साध सञ्चालन गर्ने ।

 डा. राजानुराज सायन
 सचिव

 का.मु प्रमुख सचिव

अनुसूची ५. धतुरो शोधन

धतुरबीजं गोमूत्रे चतुर्यामोषितं पुनः । क्रन्डितं निस्तुषं कृत्वा शुद्धं योगेषु योजयेत् ।

योगरत्नाकर पेज नं १६९

घटक:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिपात
१.	धतुर	<i>Datura metel</i> Linn.	बीज	१	
२.	गोमूत्र	Cow urine		पर्याप्त मात्रा	

शोधन विधि :-

- धतुरो बीजलाई १२ घण्टा सम्म गोमूत्रमा भिजाउने ।
- त्यसपछि बीजको वोका हटाएर घाममा सुकाई सङ्कलन गर्ने ।

घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिपात
१.	धतुर	<i>Datura metel</i> Linn.	बीज	१	
२.	गोदुग्ध	Cow milk		पर्याप्त मात्रा	

• आयुर्वेद मार संधार पेज नं २३८

शोधन विधि:-

- धतुरो बीजलाई कपडामा पोडली बनाएर दोलायन्त्र विधिले गाईको दुधमा ३ घण्टा सम्म मन्दारिनिमा पकाएर तातोपानीले धुने ।
- त्यसपछि बीजको वोका हटाएर घाममा सुकाई सङ्कलन गर्ने ।

अनुसूची ६. भल्लातक शोधन

भल्लातकानि पक्वानि समानीय क्षिपेज्जले । मज्जन्ति यानि तत्रैव शुद्धयर्थं तानि योजयेत् ॥
इष्टकाचूर्ण निकटैः घर्षणात् निर्विषं भवेत् ॥

राजनिघण्टु *

*अध्याय १६। वेद न १७७

मुख्य घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	भल्लातक	<i>Semecarpus anacardium</i> Linn.	फल	१	१००

द्वय घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	गोमूत्र	Cow urine		पर्याप्त मात्रा	
२.	गोदुग्ध	Cow milk		पर्याप्त मात्रा	

अन्य घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	इस्तिका चूर्ण	Brick powder		पर्याप्त मात्रा	

शोधन विधि :-

- पाकेको भल्लातकको फलबाट वृन्तलाई हटाएर गोमूत्रमा हुवाएर राख्ने ।
- भोलीपल्ट, भल्लातकलाई सफा पानीले धोएर फेरी गोमूत्रमा हुवाउने ।
- यदि प्रकृयालाई अर्को ५ दिन सम्म दोहोर्याउने ।
- त्यसपछि भल्लातकलाई गाईको दुधमा भिजाएर राख्ने ।
- भोलीपल्ट, भल्लातकलाई सफा पानीले धोएर फेरी गोदुग्धमा हुवाएर राख्ने ।
- यदि प्रकृयालाई पनि अर्को ५ दिन सम्म दोहोर्याउने ।
- त्यसपछि इँटाको चूर्णले ३ दिन मर्दन गर्ने ।
- अन्तमा भल्लातकलाई तातो पानीमा प्रोइपखाली सुखाउने र सफा भाडोमा संकलन गर्ने ।

उपद्रव (Antidote) :-

यथा कुष्ठनि सत्राणि हतः खदिरबीजकौ । तथैवाशांसि सर्वाणि चक्षुकारुण्करौ हतः ॥

सुश्रुत चिकित्सास्थान ६

भल्लातकको सेवनबाट उपद्रवको रूपमा त्यकमा विकार उत्पन्न भएमा खदिर बीजको सेवन गर्ने तथा अर्श आदि । उत्पन्न गरेमा निमको सेवन गर्ने ।

पद्मी बहादुर खत्री
सचिव

का.मु प्रमुख सचिव

अनुसूची ७. भङ्गा शोधन

घटक :-

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	भङ्गा	<i>Cannabis sativa</i> Linn.	पत्र	१	१००

द्रव घटक :-

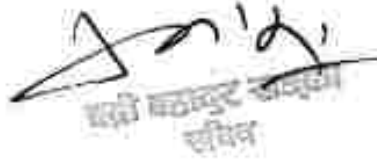
क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	जल	Water		पर्याप्त मात्रा	

शोधन विधि :-

- सर्वप्रथम भङ्गालाई कपडामा बाधेर सफा पानीमा हरियो रङ आउनेत सम्म धुने।
- त्यसपछि सफा कपडामा राखेर निचोरिन्छौंयामा सुकाउनाले भङ्गा शुद्ध हुन्छ।

डा. ज. प. सिंह
सचिव

फा.मु प्रमुख सचिव

अनुसूची ८. रसाञ्जन शोधन

तोयेऽन्त्युष्णे परिक्षिप्य द्रवीकुर्याद्रसाञ्जनम् । चाससा स्नायित्वा च पयसा मिश्रयेत् पुनः ॥
मन्दाग्नि पचेद्वापि शोषयेद् सूर्यरश्मिना । एवं विशोधितं तादृश्यशीलं कर्मसु योजयेत् ॥

द्रव्यगुण (२) पेज नं ५३९

मुख्य घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याह	भाग	प्रतिशत
१.	रसाञ्जन	Extract of <i>Berberis aristata</i> DC		१	१००

द्रव घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याह	भाग	प्रतिशत
१.	जल	Water		४	५०
२.	अजादुग्ध/गोदुग्ध	Goat milk/Cow milk		४	५०

शोधन विधि :-

- सर्वप्रथम बजारबाट प्राप्त भएको रसाञ्जनलाई ४ गुणा तातोपानी मिसाएर घोल्ने ।
- उक्त घोललाई कपडाले छान्ने ।
- छानिएर आएको रसाञ्जनमा दुध मिसाएर मन्दाग्निमा पकाउने ढाकलो बनाउने ।
- घाममा सुकाएर एकत्रित गरेर सुरक्षित राख्ने ।

वती बहादुर खड्का
सचिव

का.मु प्रमुख सचिव

अनुसूची ९. स्वरस कल्पना

आहतात्तत्क्षणाकृष्टाद् द्रव्यात्क्षुण्णात्समुद्भवेत् । वस्त्रनिष्पीडितो यः स रसः स्वरस उच्यते ॥
कुडवं चूर्णितं द्रव्यं क्षिप्तं च द्विगुणे जले । अहोरात्रं स्थितं तस्माद्भवेत्ता रस उत्तमः ॥
आदाय शुष्कद्रव्यं वा स्वरसानामसम्भवे । जलेऽष्टगुणिते साध्यं पादशिष्टं च गृह्यते ॥
शाईधर संहिता मध्यमखण्ड १/२-४

विधि १ :- ताजा जडीबुटीबाट स्वरस तयार गर्ने तरिका:

- स्वरस बनाउनु पर्ने ताजा द्रव्यहरूलाई सफा गरी पिसेर कल्क बनाउने ।
- कल्कलाई सफा बस्त्रद्वारा निचोरेर स्वरस सङ्कलन गर्ने ।

विधि २:- शुष्क जडीबुटीबाट स्वरस तयार गर्ने तरिका:

- शुष्क द्रव्यको चूर्ण १ भागमा २ भाग पानी मिसाएर १२ घण्टा नम्रलाइकन राख्ने ।
- त्यसलाई हातले मिचेर कपडाले छानेर स्वरस सङ्कलन गर्ने ।

विधि ३ :- विशेष ताजा जडीबुटीबाट स्वरस तयार गर्ने तरिका

- माथिको तरीकाबाट स्वरस निकाल्न नसक्ने जडिबुटीहरू जस्तै वासापत्रलाई पिसेर कल्क बनाउने ।
- कल्कलाई केराको पातमा पोको पारी घागोले बाध्ने र त्यसमाथि माटोको मोलो लेप लगाउने ।
- गोलालाई प्रत्यक्ष घाममा सुकाएर रातो हुने गरी आगोमा पोल्ने ।
- गोलालाई स्वांगसहित हुन दिई माटोको लेप फुटाउने र कल्कलाई सङ्कलन गरी सफा कपडामा राखी निचोरेर स्वरस सङ्कलन गर्ने ।

डा. राजेश्वर शर्मा
सचिव

डा. सु. प्रमुख सचिव

अनुसूची १०. कल्क कल्पना

द्रव्यमाई शिलापिष्टं शुष्कं वा सजलं भवेत् । प्रक्षेपावापकल्कास्ते तन्मानं कर्षसमितम् ॥
कल्के मधु घृतं तैलं देयं द्विगुणमात्रया । शर्करा गुडं समं दद्याद् द्रवा देयास्तुर्गुणाः ॥

शाईधर सहिता मध्यमखण्ड ५/१२

विधि १ :- ताजा जडीबुटीबाट कल्क तयार गर्ने तरिका :

- ताजा जडिबुटीहरूलाई ससानो टुकामा काट्ने ।
- जडिबुटीलाई सिलौटामा पिसेर कल्क तयार गर्ने र सफा भाडोमा संकलन गर्ने ।

विधि २ :- सुख्का जडीबुटीबाट कल्क तयार गर्ने तरिका :

- सुष्क जडिबुटीहरूको सुष्क चूर्णमा चूर्णलाई भिज्नेगरी पानी मिसाएर रातभर (१२ घण्टा) नचलाइकन रहन दिने ।
- बिहान यथावश्यक पानी मिसाएर जडिबुटीलाई सिलौटामा पिसेर कल्क तयार गर्ने र सफा भाडोमा संकलन गर्ने ।

नोट :- प्रक्षेप र आवाप पनि कल्कका पर्याय हुन् । साधारणतया यसको मात्रा १ तोला हुन्छ ।

डा. बभनुर प्रसाद शर्मा

डा. बभनुर प्रसाद शर्मा
सचिव

डा. बभनुर प्रसाद शर्मा
का.मु प्रमुख सचिव

अनुसूची ११. क्वाथ कल्पना

पनीयं षोडशगुणं क्षुण्णे द्रव्यापले क्षिपेत् । मृत्पात्रे क्वाथयेद् ग्राह्यमष्टमांशावशेषितम् ॥
 तज्जलं पाययेद्द्विमान्क्रोष्णं मृद्गमिन्साधितम् । शृतः क्वाथः कषायश्च निर्वृहः स निगद्यते ॥
 तैलं घृतं च पानीयं कषायं व्यंजनादिकम् । शृतशीतं पुनस्तमं तत्सर्वं विषवद् भवेत् ॥
 चतुर्गुणं मृदां द्रव्ये अठिनेष्ट गुणे जलं । अत्यर्थं कठिने देयं बुधैः षोडशिकं मतम् ॥
 पाचनो दीपनीयश्च शोधनः शमनस्तथा । तर्पणः क्लेदनः शोषी क्वाथः सप्तविधो मृतः ॥

शार्ङ्गधर संहिता मध्यखण्ड २/१-३

निर्माण विधि:

- उल्लेखित जडिवुटीको यक्कुट चूर्णलाई एउटा सफा भाडोमा राख्ने ।
- जडिवुटीका प्रकार अनुसार सामान्यतया ४ गुणा वा ८ गुणा वा निर्देशानुसार पानी लिने ।
- भाडोलाई नछोपी चतुर्धाश पानी शोष (वा निर्देशानुसार) हुने गरी मन्दाग्निमा पकाउने ।
- भाडोलाई आगोबाट उतारेर स्वांगशित हुन दिने ।
- मिश्रणलाई छानेर सफा भाडोमा क्वाथ सङ्कलन गर्ने ।

यद्री बहाकुर संस्था
 राप्ति

फा.मु प्रमुख सचिव

अनुसूची १२. आसव अरिष्ट

निर्माण विधि:- भारत भैषज्यरत्नाकर पेज न ६९

१. सन्धान पात्रलाई भित्रबाट घ्यू लगाएर चिल्लो पार्ने तथा धातकी पुष्प र लोभ्र कल्काको लेप लगाएर घाममा सुक्न दिने ।
२. उक्त पात्रमा निर्देशानुसारको द्रव द्रव्य (क्वाथ, जल, स्वरस आदि) लिएर उल्लेखित मधुर द्रव्य घोलने । सत्यघात आवश्यक औषध द्रव्य र सन्धान द्रव्यको चूर्ण आदि राखेर पात्रको मुखलाई शराबले राम्रोसंग कन्ध गरेर त्यस माथी कपडमिटी गर्ने ।
३. उक्त पात्रको बाहिर आसव अरिष्टको नाम र निर्माण मिति लेख्ने ।
४. पात्रलाई भूमिगत वा निर्वात स्यातमा १५-३० दिन सम्म सन्धानको लागि छोडिदराग्ने ।
५. त्यसपछि आसव-अरिष्ट परीक्षोपरान्त छानेर उपयुक्त भाडोमा सङ्कलन गर्ने ।
६. २-३ दिनसम्म आसव अरिष्टलाई थियिन दिने र छानेर उपयुक्त सफा भाडोमा सुरक्षित साथ सङ्कलन गर्ने ।

परीक्षण विधि :- भैषज्यरत्नावली पेज न २०३

१. सन्धान पात्रको मुख खोल्न पूर्व नै उक्त पात्रबाट मद्य जस्तो गन्ध आउन खान्दछ ।
२. सन्धान पात्रको बाहिरबाट कान थापेर सुन्दा बुद बुद वा सन् सन् आवाज आइरहेमा सन्धान प्रक्रिया भैरहेको बुझिन्छ ।
३. सन्धान पात्रको मुख खोलेर सलाईको काटी जानेर पात्र भित्र लैजादा आगो बलिरह्यो भने सन्धान क्रिया पूर्ण भएको र निभेको खुण्डमा सन्धान क्रिया अपूर्ण रहेको बुझिन्छ ।
४. गन्ध, वर्ण, मद्य सम्बन्धपूर्वक उत्पन्न भैसकेपछि आसव अरिष्ट तयार भएको बुझनुपर्छ ।

नोट :- आसव अरिष्ट संधान क्रिया साधारणतया माटोको भाडोमा गर्ने उल्लेख पाइन्छ तर कुनै सन्दर्भमा स्वर्ण पात्रको पनि उल्लेख पाइन्छ । तर आजकल Stainless steel भाडोको प्रयोग गर्ने गरिन्छ ।

पद्मी गजुर साय्या
सचिव

का.सु प्रमुख सचिव

अनुसूची १३. मृतसञ्जीवनी सुरा

गुडं द्रोणमितं ग्राह्यं वर्षादूर्ध्वं पुरातनम् । बावरीत्वचमादाय दापयेत् पलविंशतिम् ॥
दाडिमं वृषमोचञ्च ब्राक्रान्तरुणा तथा । अश्रगन्धा देवदारुवित्त्वशयोनाकपाटलाः ॥
शालपर्णी पृथिपर्णी बृहतीद्वयगोधूमम् । बदरीन्द्रवारुणी चित्रं स्वयंगुप्ता पुनर्नवा ॥
एषां दशपलान् भागान् कुट्टयित्वा उदुखले । सुगम्भीरं च मृद्राण्डे तोयमष्टगुणं क्षिपेत् ॥
गुडसङ्कोलनं कृत्वा एतैः सम्मपूरयेद् बुधः । मुखे शरावकं दत्त्वा रक्षयेद्दिनविंशतिम् ।
पोडाशाडिवासादूर्ध्वं द्रव्याणीमानि दापयेत् । पुगप्रस्थद्वयं चात्र कुट्टयित्वा विनिक्षिपेत् ॥
धुस्तूरं देवपुष्पञ्च पद्मकोशीरचन्दनम् । शतपुष्पा यमानीन च मरिचं जीरकद्वयम् ॥
शटी मांसी त्वगेला च जातिफलमुस्तकम् । ग्रन्थिपर्णी तथा शुण्ठी मेथी मेथी च चन्दनम् ॥
एषां द्विपलिकान् भागान् कुट्टयित्वा विनिक्षिपेत् । मृन्मये मोचिकायन्त्रे मयूराख्येऽपि यन्त्रके ॥
यथाविधिप्रकारेण चालनं दापयेद् बुधः । बुद्धिमान् सौत्रलं कृत्वा उद्वरेद्विधिवत्सुराम् ॥
एतन्मद्यं पिबेन्नित्यं यथाघातुवयःक्रमम् । देहदाहर्षकरं पुष्टिबलवर्णान्निवर्द्धनम् ॥
सन्निपाते ज्वरे घोरं विसूच्यन्नं मुहुर्मुहुः । शीते देहे प्रयोज्येयं मृतसञ्जीवनी सुरा ॥

शैषण्यरत्नावली ज्वराधिकार १२४३-१२४४

द्रव घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	जल	Water		१०२४	१००

मधुर घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	गुड	Jaggery		१२८	१००

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	बबुल	<i>Acacia arabica</i> Willd.	त्वक्	१०	९.०९
२.	दाडिम	<i>Punica granatum</i> Linn.	फल त्वक्	५	४.५५
३.	वासा	<i>Adhatoda vasica</i> Nees	पत्राङ्क	५	४.५५
४.	शालमली	<i>Salmalia malabarica</i> Schott. & Endl.	त्वक्	५	४.५५
५.	लज्जावती	<i>Mimosa pudica</i> Linn.	पत्राङ्क	५	४.५५
६.	अतिविषा	<i>Aconitum heterophyllum</i> Wall. ex Royle	मूल	५	४.५५
७.	अश्रगन्धा	<i>Withania somnifera</i> Dunal	मूल	५	४.५५
८.	देवदारु	<i>Cedrus deodara</i> (Roxb.) Loud.	काण्डसार	५	४.५५
९.	बिन्व	<i>Aegle marmelos</i> Corr.	मूल त्वक्	५	४.५५
१०.	शयोनाक	<i>Oroxylum indicum</i> Vent.	मूल त्वक्	५	४.५५

११.	पाटला	<i>Stereospermum suaveolens</i> DC.	मूल त्वक	५	४.५५
१२.	शालपर्णी	<i>Desmodium gangeticum</i> DC.	मूल	५	४.५५
१३.	पुत्रपर्णी	<i>Uraria picta</i> Desv.	मूल	५	४.५५
१४.	बृहती	<i>Solanum indicum</i> Linn.	मूल	५	४.५५
१५.	कण्टकारी	<i>Solanum surattense</i> Burm. f.	मूल	५	४.५५
१६.	गोधुम	<i>Tribulus terrestris</i> Linn.	मूल	५	४.५५
१७.	बदर	<i>Zizypus jujuba</i> Lam.	त्वक	५	४.५५
१८.	इन्द्रवारुणी	<i>Citrullus colocynthis</i> Schrad.	मूल	५	४.५५
१९.	चित्रक	<i>Plumbago zeylanica</i> Linn.	मूल	५	४.५५
२०.	कपिकच्छु	<i>Mucuna pruriata</i> Hook.	बीज	५	४.५५
२१.	पुनर्नवा	<i>Boerhaavia diffusa</i> Linn.	पत्राङ्क	५	४.५५

प्रयोग घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	पुग	<i>Areca catechu</i> Linn.	फल	१६	४२.११
२.	शुद्ध धतुर	<i>Datura metel</i> Linn.	मूल	५	२.६३
३.	सबई	<i>Syzygium aromaticum</i> (Linn.) Merr. & L. M. Per.	पुष्प कलिका	१	२.६३
४.	पचक	<i>Prunus cerasoides</i> D. Don	काण्डसार	१	२.६३
५.	उशीर	<i>Vetiveria zizanioides</i> (Linn.) Nash	मूल	१	२.६३
६.	रक्तचन्दन	<i>Pterocarpus santalinus</i> Linn. f.	काण्डसार	२	५.२६
७.	शतपुष्पा	<i>Anethum sowa</i> Roxb. ex Flem.	फल	१	२.६३
८.	यवानी	<i>Trachyspermum ammi</i> (Linn.) Sprague ex Turrit	फल	१	२.६३
९.	मरिच	<i>Piper nigrum</i> Linn.	फल	१	२.६३
१०.	जीरक	<i>Cuminum cyminum</i> Linn.	फल	१	२.६३
११.	कृष्ण जीरक	<i>Carum carvi</i> Linn.	फल	१	२.६३
१२.	शटी	<i>Hedychium spicatum</i> Ham. ex Smith	कन्द	१	२.६३
१३.	जटामांसी	<i>Nardostachys jatamansi</i> DC.	मूल	१	२.६३
१४.	त्वक्	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Blume	त्वक्	१	२.६३
१५.	एला	<i>Elettaria cardamomum</i> (Linn.) Maton.	बीज	१	२.६३
१६.	जातिफल	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	बीज	१	२.६३
१७.	मुस्ता	<i>Cyperus rotundus</i> Linn.	कन्द	१	२.६३
१८.	अन्धिपर्णी	<i>Polygonum aviculare</i> Linn.	मूल	१	२.६३
१९.	शुण्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	१	२.६३
२०.	मेथी	<i>Trigonella foenum graecum</i> Linn.	बीज	१	२.६३
२१.	मेपल्लुडी	<i>Gymnema sylvestre</i> R. Br.	पत्र	१	२.६३
२२.	चन्दन	<i>Santalum album</i> Linn.	काण्डसार	१	२.६३

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten mark]

निर्माण विधि :- एउटा सफा भाडोमा पानी लिएर गुडलाई घोलेर मुसुग घटक र प्रलोप द्रव्यहरूको यवकुट चूर्णलाई मिसाउने । सन्धानपात्रको मुखलाई कपडामिट्टी गरेर औषधिको नाम र निर्माण मिति लेखेर निर्वात घरमा सन्धान क्रियाको लागि १५-३० दिन सम्म राखिछोड्ने । संधान परिक्षोपरान्त मिश्रणलाई राम्ररी चलाएर सफा कपडाले छान्ने र २-३ दिनको लागि थिग्न दिने । अन्तमा पुनः छानेर सावधानी पूर्वक उपयुक्त भाडोमा सङ्कलन गर्ने ।

नोट- यसरी तयार गरिएको सुरामा अल्कोहोल प्रतिशत ३४% भन्दा कम हुनु हुँदैन र सुराको अधिकतम परिमाण शुरुको तरल द्रव्यको २/३ भाग (वा ६६%) भन्दा बढी हुनु हुँदैन ।

पद्मी महाप्रदुट समूहका
सचिव

फा.मु प्रमुख सचिव

अनुसूची १४. चास्नी

निर्माण विधि :- एउटा सफा लिटलको भाडोमा द्रव द्रव्य (पानी, स्वरस वा क्वाथ) र गुड वा मिश्री लिएर मन्द्रगतिमा पकाउने । मिश्रण गाढा भएपछि परिक्षोपरान्त अग्नीघाट निकाल्ने ।

परीक्षा विधि :-

१. मिश्रणलाई बुढि औला र चोर औलाको बिचमा राखेर दुई औलाहरूलाई फटाउने । यस्तो गर्दा जति तार बन्छ त्यति तारको चास्नी तयार भएको मानिन्छ । तार नबनेको खण्डमा गुडको मिश्रणलाई फेरी पकाउनु पर्दछ ।
२. एउटा पानी भरिएको कचौरामा चास्नीको १०-२० घोपा खसाल्ने । यस्तो गर्दा उक्त घोपाहरू नफैलिएमा र ठोस नभएमा (Crystallization) चास्नी तयार भएको बुझिन्छ ।
३. एउटा शुष्क कचौरामा थोरै चास्नी राखेर १०-२० मिनेट राखिछोड्ने । त्यसपछि बुढि औलाले दबाउदा त्यसमा औलाको छाप बसेमा चास्नी तयार भएको बुझिन्छ ।

बन्दी सहायक सहायक
सहायक

फा.सु. प्रमुख सचिव

अनुसूची १५. तिल तेल मूर्च्छना

तैलं कृत्वाकटाहेदृढतरविमले मन्दमन्दानलैस्ततैलं निष्फेनभावं गतमिह च यदा शैत्यभावं समेत्य ।
मञ्जिष्ठारात्रिलोघ्रैर्जलधरनलिकैः सामलैः साक्षपथ्यैः सूचीपुष्पाडिघ्नैरैरोहितकाथितैर्गन्धयोगं जहाति ॥
तेलस्येन्दुकलाशिकैकविकसा भागोऽपि मूर्च्छाविधौ ये चान्ये त्रिफलापयोदरजनीहीवेरलोघ्नान्विताः ।
सूचीपुष्पवटावरोहनलिकास्तस्याश्च पादाशिका दुर्गन्धं विनिहन्ति तेलसरुणं सौरभ्यमाकुरुति ॥

भैषज्यरत्नावली ज्वराधिकार १२६७-१२६८

स्नेह घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१.	तिल तेल	Sesame oil		६४०	१००

कल्क घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१.	मञ्जिष्ठा	<i>Rubia cordifolia</i> Linn.	मूल	४०	८०
२.	हरिद्रा	<i>Curcuma longa</i> Linn.	कन्द	१	२
३.	लोघ्र	<i>Symplocos racemosa</i> Roxb.	त्वक्	१	२
४.	मुस्ता	<i>Cyperus rotundus</i> Linn.	कन्द	१	२
५.	नलुका	<i>Cinnamomum cassia</i> (Linn.) J. Presl.	त्वक्	१	२
६.	आमलकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	१	२
७.	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१	२
८.	बिभित्क	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	१	२
९.	केतकी	<i>Pandanus odoratissimus</i> Linn. f.	मूल/पुष्प	१	२
१०.	बट	<i>Ficus bengalensis</i> Linn.	शुङ्ख	१	२
११.	ह्वेर	<i>Pavonia odorata</i> Willd.	मूल	१	२

द्रव घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१.	जल	Water		५१२०	

नोट: मञ्जिष्ठा तेलको १६ जी भाग र हरिद्रा मञ्जिष्ठाको चतुर्थांशवाट पनि तेल मूर्च्छना गर्ने सकिन्छ । आयुर्वेद भार संतुष्ट वैद्यनाथ पेज नं ६७८

मूर्च्छना विधि :-

- सफा कराहीमा तिल तेल लिएर फिज आइरहुनजेल मन्दमन्दानलमा तताउने ।
- त्यसपछि आगो निभाउने ।
- कल्क घटक द्रव्यहरूको एककुट चूर्णलाई पानीमा मर्दन गरी कल्क तयार गर्ने ।
- तेलमा ८ गुणा पानी मिसाएर मन्दमन्दानलमा जलियांश सुक्ने गरी पकाउने ।
- परिक्षोपपान्त अगोनीवाट निकालेर तेललाई सफा कपडाले छरले ।
- स्वादुशीत भएपछि तेललाई उपयुक्त भाडोमा सुरक्षित राख्न सजिलो गर्ने ।

अनुसूची १६. घृत मूर्च्छना

पथ्याधात्रीविभीर्तैर्जलधररजनीमातुलुङ्गद्रवैरुच्य सर्वैरर्तैः सुपिष्टैः फलकपरिमितैर्मन्दमन्दानलेन ।
आज्यप्रस्थे विफेनं परिचपलगतं मूर्च्छयेद्देधराजस्तस्मादामोपदोषं हरतिच सहसा वार्यवत्सौह्यदायि ॥
भौषज्यरत्नावली ज्वराधिकार १२६६

स्नेह घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	गोधृत	Cow ghee		६४	१००

कल्क घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	आमलकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	४	२०
२.	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	४	२०
३.	विभितक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	४	२०
४.	हरिद्रा	<i>Curcuma longa</i> Linn.	कन्द	४	२०
५.	मुस्ता	<i>Cyperus rotundus</i> Linn.	कन्द	४	२०

द्रव घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	जल	Water		२५६	
२.	मातुलुङ्ग निम्बुक	<i>Citrus medica</i> Linn.	स्वरस	पर्याप्त मात्रा	

मूर्च्छना विधि :-

- सर्वप्रथम घृतलाई मन्दान्निमा पकाउने, फिज शान्त भईसकेपछि आगो निभाउने ।
- कल्क घटक द्रव्यको सूक्ष्म चूर्णलाई मातुलुङ्ग स्वरसमा मर्दन गरी कल्क बनाउने ।
- घृतमा ४ गुण पानी र उक्त कल्क मिसाएर मन्दान्निमा जलियाँश सुक्ने गरी पकाउने ।
- घृतपाक परिबोपरान्त भाडोलाई अग्नीबाट निकालेर घृतलाई सफा कापडा वा चाल्नीले छानेर सुरक्षित साथ सफा भाडोमा सङ्कलन गर्ने ।

का.मु प्रमुख सचिव

इ.सन्दर्भ सामाग्री

1. Shree Vaidyanath Ayurveda Bhavan Ltd.; 2014. Ayurveda Sara Sangraha.
2. Prof. Siddhinandan Mishra, Chaukhamba Subharati Prakashan; 2017. Bhaishajyaratnavali of Gobinda Das Sen.
3. Dr. Brahmanand Tripathi, Chaukhamba Subharati Prakashan; 2016. Sharangdhar Samhita of Sharangdhar.
4. Department of Ayurveda, Ministry of Health and Population, Govt. of Nepal; 2067. The Ayurvedic Formulary of Nepal Part I.
5. Shree Nagindas Chhaganlal Shah, B. Jain Publishers Pvt. Ltd.; 2005. Bharat Bhaishajya Ratnakar Part I.
6. Shree Nagindas Chhaganlal Shah, B. Jain Publishers Pvt. Ltd.; 2005. Bharat Bhaishajya Ratnakar Part II.
7. Shree Nagindas Chhaganlal Shah, B. Jain Publishers Pvt. Ltd.; 2005. Bharat Bhaishajya Ratnakar Part III.
8. Shree Nagindas Chhaganlal Shah, B. Jain Publishers Pvt. Ltd.; 2005. Bharat Bhaishajya Ratnakar Part IV.
9. Shree Nagindas Chhaganlal Shah, B. Jain Publishers Pvt. Ltd.; 2005. Bharat Bhaishajya Ratnakar Part V.
10. Acharya Priyavarta Sharma, Chaukhamba Bharati Academy; 2011. Dravyaguna Vigyan Vol-I.
11. Acharya Priyavarta Sharma, Chaukhamba Bharati Academy; 2011. Dravyaguna Vigyan Vol-II.
12. Acharya Priyavarta Sharma, Chaukhamba Bharati Academy; 2011. Dravyaguna Vigyan Vol-III.
13. Acharya Priyavarta Sharma, Chaukhamba Bharati Academy; 2011. Dravyaguna Vigyan Vol-IV.
14. Prof. Krishnachand Chunekar, Chaukhamba Bharati Academy; 2010. Bhavprakash Nighantu.
15. Dr. Brahmanand Tripathi, Chaukhamba Sanskrit Pratisthan; 2007. Ashtangahridayam of Vagbhata.
16. Pandit Kashinath Shastri & Dr. Gorakhnath Chaturvedi, Chaukhamba Bharati Academy; 2002. Charaka Samhita of Agnivesa Part I.
17. Pandit Kashinath Shastri & Dr. Gorakhnath Chaturvedi, Chaukhamba Bharati Academy; 2002. Charaka Samhita of Agnivesa Part II.
18. Vaidya Shreelaxmipati Shastri, Chaukhambha Prakashan; 2009. Yogratanakar of Anonymous author.
19. Acharya PV Sharma and Dr GP Sharma, Chaukhambha Orientalia, 2006. Kaiyadev Nighantu of Kaiyadev.
20. Dr Indradev Tripathi, Chaukhambha Sanskrita Bhawan, 2005. Chakradatta of Chakrapani.
21. Dr K Nishteswar and Dr R Vidyanath, Chaukhambha Sanskrit Series Office, 2017. Sahasrayogam of Anonymous author.
22. Kaviraj Dr Ambikadatta Shastri, Chaukhambha Sanskrit Sansthan, 2007. Sushruta Samhita of Acharya Sushruta Part I.
23. Kaviraj Dr Ambikadatta Shastri, Chaukhambha Sanskrit Sansthan, 2007. Sushruta Samhita of Acharya Sushruta Part II.
24. Dr Siddhinandan Mishra, Chaukhambha Orientalia, 2002. Ayurvediya Rasashastra.
25. Vaidya Haridas Shreedhar Kasture, Shree Vaidyanath Ayurveda Bhawan Ltd, 2007. Ayurvediya Panchakarma Vigyan.
26. Keshab Shrestha, Mandala Book Point, 1998. Dictionary of Nepalese Plant Names.
27. Dr Pulak Kantl Kar, Chhonya, 2012. Mechanism of Panchakarma and Its module of investigation.
28. Shree Dhootpapeshwar. Suvarnakalpana.

श्री राज

श्री

श्री

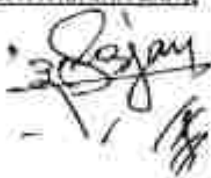
श्री

का म पसल मन्त्रि

29. HMG Nepal; 2001. Medicinal Plants of Nepal-Bulletin of the Department of Medicinal Plants No 3.
30. Shrisatyapaal Bhisagacharya, Chaukhambha Sanskrit Sansthan; 2006. Kashyap Samhita of Acharya Kashyap.
31. Prof. Dr AK Sharma, Chaukhambha Orientalia; 2017. Kayachikitsa Parts II.
32. Premvati Tiwari, Chaukhambha Orientalia; 2011. Ayurvediya Prasuti Tantra Evam Stri Roga Part I.
33. Premvati Tiwari, Chaukhambha Orientalia; 2011. Ayurvediya Prasuti Tantra Evam Stri Roga Part II.
34. Department of Ayurveda; 2007. Essential Ayurveda Drug List for Different Level of Ayurveda Institutions.
35. Dr GS Acharya, Chaukhambha Sanskrit Pratishthan. Panchakarma Illustrated.
36. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol I, First edition.
37. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol II, First edition.
38. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol III, First edition.
39. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol IV, First edition.
40. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol V, First edition.
41. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol VI, First edition.
42. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol VII, First edition.
43. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2011. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol VIII, First edition.
44. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2016. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol IX, First edition.
45. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part II, Vol I, First edition.
46. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part II, Vol II, First edition.
47. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part II, Vol III, First edition.
48. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol I-VII, First edition.
49. www.archive.org

 डॉ. ग.स. अचार्य
 सचिव

 का.मु प्रमुख सचिव

